

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)

"שפאפין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט)

הדפסת החוברת

לע"נ ר' נחמיה וינטר ז"ל

בן הרב יוסף הלוי שליט"א

ת. נ. צ. ב. ה.

גליון מס' 7

חשון-כסלו תשנ"ו

דמי מינוי לשנה: 30 שקל

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-847325

פקס. 07-847055

מערכת:
הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לשיבות

©
כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

מאמר מערכת		
5	הרב יואל פרידמן	והריקותי לכם ברכה עד בלי די ✓
הגות		
7	האדמו"ר מ.מ. שניאורסון מליובאוויץ זצ"ל	מאמין בחי העולמים וזורע ✓
8	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	למטר השמים תשתה מים ✓
מאמרים הלכתיים		
11	הרב יואל פרידמן	ערלה בעלים שמגדלים למאכל ✓
14	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	תשובה באותו ענין ✓
17	מרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל	תשובה באותו ענין ✓
18	הרב יגאל אריאל	תביעת נזיקין באוצר ב"ד ✓
22	הרב עזריאל אריאל	"בית האוצר" - מערכת לטיפול במעשרות ובנתינתם ✓
מאמרים קצרים		
26	הרה"ג דוב ליאור שליט"א	כלאים במאכל בהמה ✓
28	הרב יואל פרידמן	שמן תרומה טמאה לנר חנוכה ✓
תשובות קצרות		
30	הרב יהודה עמיחי	שאלת גשמים בחקלאי שלא רוצה גשם ✓
31	הרב יהודה עמיחי	איסור ערלה ב"גאת" ✓
32	הרב אהוד אחיטוב	שתילת כרוב סמוך לשתילי "גאת" ✓
33	הרב יגאל הדאיה	הפרשת חלה מעיסת סופגניות ✓
34	הרב עזריאל אריאל	הפרשה מראש בגינת הבית ✓
תגובות		
35	ר"י ישראל שריר	שיטתו של מרן הגר"ש ישראלי שליט"א בענין שלימות הארץ ✓
אקטואליה		
36	הרב עזריאל אריאל	עבר הירדן - נחלה לישראל ✓
חינוך		
39	הרב צבי שורץ	מצוות הארץ - חינוך לדרך ארץ ✓
סקירות מדעיות		
41	אגרונום' מרדכי שומרון	מנין שנות ערלה בגוש אדמה שהתפורר ✓
45	מעבדת מכון התורה והארץ	חרקים במוצרי מזון שונים ✓
במכון ובגוש קטיף		
47		מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ
48	צבי הנדל	"ואף על פי כן ולמדות הכל" ✓

רשימת המשתתפים בקובץ

הרה"ג מ.מ. שניאורסון זצ"ל	האדמו"ר מליובאוויץ
מרת הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל	ראש ישיבת מרכז הרב וחבר ביה"ד הגדול
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	הרב הראשי לרמת גן ונשיא מכון התורה והארץ
הרה"ג דוב ליאור שליט"א	הרב הראשי לחברון-קרית ארבע וראש ישיבת "ניר" קרית ארבע
הרב יגאל אריאל	רב המושב נוב - רמת הגולן
הרב צבי שורץ	ר"מ בישיבת ימית, נוה דקלים
ר' ישראל שריר	ירושלים
הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יואל פרידמן, הרב עזריאל אריאל, הרב אהוד אחיטוב, הרב יגאל הדאיה, אגרונום מרדכי שומרון	מכון התורה והארץ
מר צבי הנדל	י"ר המועצה האזורית חוף עזה

הרב יואל פרידמן

"והריקותי לכם ברכה עד בלי די"

בעוון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר... ואם נותנין - מתברכין, שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר... ובחנוני נא בזאת... אם לא אפתח לכם את ארובות השמים, והריקותי לכם ברכה עד בלי די". מאי "עד בלי די"? אמר רמי בר חמא אמר רב: עד שייבלו שפתותיכם מלומר די (שבת לב ע"ב).

הגמ' במסכת תענית (ט ע"א) מספרת סיפור בהקשר לאותו מאמר:

אשכחיה ר' יוחנן לינוקא דריש לקיש. אמר ליה: אימא לי פסוקיך? אמר ליה: "עשר תעשר". אמר ליה (ינוקא): ומאי עשר תעשר? אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה (ינוקא): מנא לך? אמר ליה: זיל נסי! אמר ליה: ומי שרי לנסויי להקב"ה? והכתיב "לא תנסו את ה'!" א"ל הכי אמר ר' הושעיא: חוץ מזו שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר... ובחנוני נא בזאת... אם לא אפתח לכם את ארובות השמים...".

מתוך העיון בגמ' עולים כמה קשיים:

א. אם צודקים דברי ר' יוחנן, שכל מי שמעשר - מובטחת לו הברכה האלוקית ובעקבותיה יתעשר, מדוע כולם אינם "קופצים על המציאה" וייווכחו שהם מתעשרים? יתר ע"כ, הרי עינינו הרואות שהרבה אנשים נותנים את המעשר ואעפ"כ אינם מתעשרים (ר"ף, ענף יוסף בס' עין יעקב)!

ב. הסמ"ע (ח"מ סי' סז ס"ק ב) מתייחס להבטחה האלוקית של "וציויתי את ברכתי... לשלש השנים" לפני שנת השמיטה ואומר:

דדוקא בזמן שהיה שמיטה ויובל נוהג מהתורה - היה מקויים בהן הברכה לגדל בשנה שישית לשלש השנים.

ויש לשאול, והלוא בזמנו של ר' יוחנן כבר גלו ישראל מארצם. נמצא שאז חיוב תר"מ לא היה אלא מדרבנן (רמב"ם הל' תרומות פ"א הכ"ו), ואעפ"כ אמר ר' יוחנן לבנו של ריש לקיש: "זיל נסי"!

מפרש הענף יוסף (תנחומא פ' ראה אות יח) שחז"ל לא התכוונו שכל מי שיעשר, ייהפך מיד לעשיר מופלג, אלא שבמצוות מעשר, דוקא, רשאי האדם לעשר ע"מ להתעשר. ומדוקדקים דברי חז"ל שאמרו: "עשר בשביל שתתעשר" ולא נאמר: עשר ותתעשר. ואמנם, דבריו מוקשים קצת, מתוך דברי ר' יוחנן שאמר לבנו של ריש לקיש: "זיל נסי", שנא': "ובחנוני נא בזאת...". לעומתו, המהרש"ל (ביאור לסמ"ג, חלק הל"ת מנין ד) כותב שאין כל ספק שמי שמעשר יתעשר, ושעל כן אין שום פגם בניסויי הקב"ה, משום שבודאי הקב"ה יגרום עושר למי שמעשר, שנא': "ובחנוני נא בזאת". בשאר מצוות, אסור לנסות את הקב"ה, כי אין השכר מובטח להינתן לאלתר. הבטחה זו של הקב"ה, מיוחדת היא למצוות המעשר, כי יש לה קיצבה, לעומת מצוות הצדקה, למשל, שאין לה קצבה.

גם בדברי המהר"ל (דרך חיים עמ' קלט) מוצאים אנו ביטוי להכרח ההגיוני של

הברכה מכוח הפרשת המעשרות. המהר"ל מסביר שבמעשר, האדם נותן עשרה חלקים (מתוך מאה) של יכולו. המספר עשר מבטא מידה של שלמות איכותית, לכן נקרא "עשר" מלשון "עושר". כביכול, כשהאדם נותן עשרה חלקים ללוי - אזי הוא נותן את כל יכולו. יתר על"כ, נתינה ללוי כמוה כנתינה להקב"ה ובה דבק בהקב"ה, וממילא מתברך ומתעשר.

מתוך דברי המהר"ל אנו לומדים דבר נוסף, שההבטחה האלוקית לעושר מתייחסת דוקא לנתינת המעשר ללוי, ולא לשאר תרומות או מתנות עניים. ועפ"ז יובן שגדול כוחו של מעשר, שאף כאשר חיובו מדרבנן, הרי הוא פועל לדבקות האדם בהקב"ה, וממילא מתעשר. והפסוקים שבמלאכי (ג א-י) גם מורים כך, כי דברי הנביא מתייחסים לעם שנמצא בגלות, ומבטיח להם: "שובו אלי ואשובה אליכם". ולשאלה, "במה קבענוך" (במה עושקים אנו את הקב"ה), עונה הנביא: "המעשר והתרומה". לעומת זאת, במצות השמיטה, לא חלה ההבטחה הכתובה בתורה של "וצוית את ברכתך" כאשר המצוה אינה נוהגת מן התורה.

כמשך לדברי המהר"ל, נוכל לראות בדברי מרן הרב קוק זצ"ל (עין איה שבת לב אות רכד-רכו) המבאר, שברכת ה' תחול בנו ביחס ישר למציאות הרוחנית שבה עם ישראל נמצא בכל המישורים. כאשר האדם נותן מיבולו לכהן ללוי או לעני, אזי בכך מבטא את היחס הנכון שיש לו לחלקים אחרים של האומה. הוא מבין שיש צורך בכהן המופקד על החדרת הקדושה בעם, יש צורך בלוי ואף בעני.

ברכת ה' באה עלינו בעיקר כתוצאה מהמדרגה הרוחנית בה אנו נתונים, ולא בגלל קיום טכני של המצוה. הנתינה הטכנית, מטרתה להוכיח את מדרגתה של האומה שהיא מקושרת בחלקיה ומקושרת בכוהניה מדריכה. ומוסיף הרב זצ"ל, כשהעם במדרגה רוחנית ראויה, ממילא אין הוא חסר דבר במישור החומרי עד כדי "שייבלו שפתותיכם מלומר די" או כלשון הירושלמי (תענית פ"ג ה"ט): "דיינו ברכה, דינו ברכה".

כאמור, ההבטחה האלוקית "עשר בשביל שתתעשר" נאמרה למי שנותן את המעשר ללוי (כמובא לעיל בדברי המהר"ל והמהרש"ל). ובע"ה אנו מנסים לחדש ימינו כקדם (עי' "אמונת עתיד" 5 עמ' 17), ולקדם את קיום המצוה של נתינת המעשר הראשון ללוי. לשם כך, פתחנו את מפעל "בית האוצר" המאפשר לכל הרוצה בכך, לקיים את מצוות הנתינה ללוי בצורה קלה. "בית האוצר" גם אמון על פתרון בעית חילול המטבע של מעשר שני ורבעי. ובחוברת שלנו, מאמר מסכם על הבעיות והפתרונות שב"בית האוצר". כמו כן עוסקים אנו גם בשאלות אקטואליות, כגון: שאלת הגשמים לחקלאי שאינו רוצה בגשם וכן דין שמן שריפה לנר חנוכה, בבחינת "דבר בעיתו מה טוב"; וכן שאלות נוספות שהאקטואליות שלהן ניצחית: הגדרת "פרי" לענין ערלה וכן איסורי ערלה וכלאים ב"גאת". ולבסוף - ספיחי שנת השמיטה: תביעת נזיקין באוצר בית דין.

בברכת: "אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די".

המערכת

האדמו"ר מ. מ. שניאורסון מליובאוויץ' זצ"ל

מאמין בחי העולמים וזורע *

נאמר: "אתם נצבים היום כלכם". ואומרים על כך רז"ל: "גם כאשר כל העולם מתמוטטים - אתם ניצבים". קיומו של עם ישראל שונה מקיום שאר האומות. קיום האומות הוא לפי חוקי הטבע, ואילו בני ישראל אינם כפופים לטבע. **קיומם קשור בתורה ומצוות.**

וכשבאה עת צרה או גזירה, ר"ל, אין עלינו לסמוך על דרכי דיפלומטיה והשתדלות אצל אומות העולם. יש צורך ב"פשפש במעשיו" - מילוי החסר וההתחזקות בקיום התורה והמצוות - ורק אז מועילה ההשתדלות הטבעית. אפילו במצב שאומות אחרות היו מתמוטטות - "אתם ניצבים וקיימים".

אין להיבהל ממצב היהודים כפי שהוא נראה בעיני בשר לפי חוקי הטבע. עניננו הוא להתחזק בשמירת התורה והמצוות. ואז, הרי בכל "לבוש" גשמי שניצור - תתלבש ההצלה הניסית העל-טבעית.

המסקנה שבני ישראל אינם כפופים לטבע מלמדת דרכי התנהגות לא רק לכלל ישראל כי אם גם לכל יחיד. על איש ישראל לזכור שכל הענינים שלו - תלויים בהקב"ה בעצמו, שאינו מוגבל, ח"ו, בחוקי הטבע.

אמנם יש צורך בהכנת "בכל אשר תעשה", שבו "יתלבש" השפע של "וברכך ה' אלקיך", אלא שאין הוא כי אם "לבוש" בלבד. העיקר - ברכת השי"ת הבאה ע"י ההתקשרות איתו בלימוד התורה וקיום המצוות. וכשהעיקר קיים - באה ההצלחה בכל "לבוש" שהוא.

בדברים האמורים יובן מאמר הירושלמי (הובא בתוס' שבת לא ע"א ד"ה אמונת): "שמאמין בחי העולמים וזורע". לכאורה, יש להבהיר: היכן מתבטאת כאן האמונה? הרי אפילו כופרים, להבדיל, שאינם מאמינים בחי העולמים, זורעים מתוך הנחה טבעית שכשישנה זריעה תבוא הצמיחה!

אך פירוש הדבר הוא: אמונתו של איש ישראל מתבטאת גם בשעה שהוא נוקט פעולה, כגון זריעה, שבתהליך טבעי היא צריכה להביא לידי צמיחה מבלי שיהא הדבר קשור באמונה ובטחון בהשי"ת; שהרי בעיניו הוא רואה שגם שדותיהם של אלה שאין להם כל "עסקים" עם הקב"ה - מצמיחים. למרות זאת, יודע הוא שכבן ישראל שונה אצלו הדבר מן העולם כולו. כשם שכלל ישראל אינו כפוף לחוקי הטבע - כן גם היחיד. ובו בזמן ששדות העולם כולו מצמיחים על יסוד חוקי הטבע, הרי אצלו תצליח הזריעה רק בזכות האמונה והבטחון בחי העולמים.

* מתוך "לקוטי שיחות", ח"א (מתורגם) עמ' 195.

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

למטר השמים תשתה מים

ואכלת ושבעת וברכת - מכאן לברכת המזון מן התורה. על פי פשוטו של מקרא אין הכרח לפרש את המלה "וברכת" כמצות עשה, אלא כהמשך לתיאור העובדתי שיתרחש בארץ: כי ה' א-להיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ חטה ושעורה... לא תחסר כל בה... ואכלת ושבעת וברכת את ה' א-להיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. כלומר, תגיע לרוויה של טובה עד שתחוש צורך טבעי להודות לה' על רוב הטובה שגמל עמך. ודוק בלשון הכתוב: התודה היא על הארץ הטובה ולא על המזון. וכיצד למדו מכאן חז"ל מצוה לברך על המזון? ולא עוד, אלא שהמצוה מחייבת בכל מקום בעולם, וגם בחו"ל. ואף על פי כן, גם בחו"ל כוללת ברכת המזון ברכה מיוחדת על הארץ, ומי שלא אמרה לא יצא ידי חובתו. מה ענין ארץ-ישראל אצל מזון שגדל כולו ונאכל בחו"ל?

ההודאה הטבעית

ברכה, מן הראוי שתהיה ספונטנית ונובעת באופן טבעי מן הלב. אדם חייב להכיר תודה למי שעשה לו טובה ולחוש צורך להודות לו. ומשום שזוהי תחושה טבעית - היא גם מצוה, כשם שצדקה היא מצוה וכל מעשה טוב הוא מצוה. אם היינו ברמה הרוחנית המושלמת, כל תר"ג המצוות היו טבעיות לנו. כשם שאברהם קיים את כל התורה כולה לפני שניתנה, בעצתן הטבעית של כליותיו, ואין בכך בכדי לגרוע מהגדרתן של המצוות בתור שכאלו. אדרבה, המושג "הודאה" כולל בתוכו שתי משמעויות: גם תודה וגם הודאה בתביעה המופנית אליו. והא בהא תליא. אדם מודה למי שהוא מכיר בו כבעל טובתו. אלמלא הכרה זו לא היה חש מחוייבות להודות לו. אדם אינו מודה על דבר שהוא בלאו הכי שלו, אלא על דבר שניתן לו כטובה. המזון שאנו אוכלים, אף על פי שקנינו אותו, בישלנו אותו, ואף גידלנו אותו - הוא אינו שלנו. ה' הוא הזן ומפרנס לכל. הוא המוציא לנו לחם מן הארץ. הוא המאפשר לנו ליהנות ממנו. עלינו להודות בכך ולהודות על כך. תרתי משמע.

אלא שזהו ההבדל בין הארץ לחו"ל. כל הדר בארץ כמי שיש לו א-לוה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה. כלומר, בחו"ל יכול אדם לשגות ולחשוב בטעות שהוא האדון הבלעדי למעשי ידיו. כביכול אין לו א-לוה. בארץ יש א-לוה, והאדם חש בעליל שכוח עליון מנהיג אותו.

ההשגחה המיוחדת בארץ ישראל

זהו הרעיון המרכזי של פרשת עקב:

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם, אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה, ארץ הרים ובקעות, למטר השמים תשתה מים.

אמנם יש מעלה לארץ ישראל על פני ארץ מצרים בכך שאין אתה צריך לנדד שינה מעיניך ולעמול ולשאוב מים ממקום נמוך למקום גבוה, אלא אתה ישן על מיטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה. אך מאידך יש כאן גם חסרון לא קטן. אינך יכול לתכנן את החקלאות בארץ. לעולם אינך יודע כמה משקעים ירדו. בשנה אחת - בצורת קשה. ובשנה שלאחריה - כמות כפולה מהממוצע השנתי. אין חוקיות טבעית וקבועה. הגשם תלוי ברצון ה' בלבד. **תושבי ארץ ישראל חשים את התלות המתמדת שלהם בהשגחת ה' עליהם.** ארץ אשר עיני ה' א-להיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה. הגשם הוא רק אחד המאפיינים של ההשגחה המיוחדת על ארץ ישראל. אולם יש עוד תחומים שבהם ההשגחה ישירה. בבטחון, בכלכלה, בעליה. זה המקום שמערכת החיים בין ה' לאדם היא רגישה ביותר. לכן יש צורך להיזהר כאן יותר מכל מקום אחר בשמירת המצוות. והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה... ושמר ה' א-להיך לך את הברית ואת החסד... ואהבך וברכך והרבך. גם דברים קלים שבדרך כלל אדם דש בעקביו, בארץ ישראל נחשבים לחמורים, בגלל רגישותה המיוחדת. אין כאן התנאה תועלתית, שכדאי לנו לשמור מצוות בארץ כדי להתברך בפרי בטן, דגן ותירוש. אלא הדגשתה של **התנאה ערכית, המתבטאת במערכת היחסים הרגישה והעדינה המיוחדת לארץ ישראל.** כל התנהגות יושביה גוררת אחריה התייחסות א-להית מתאימה. כי הארץ הזאת אינה שלנו, אלא ארץ ה', ארץ הקודש.

ארץ טובה ורחבה

משום כך בארץ יש להיזהר ביותר מגאווה והתפארות עצמית. השמר לך פן תשכח את ה' א-להיך לבלתי שמור מצוותיו ומשפטיו וחוקותיו... פן תאכל ושבעת... וכסף וזהב ירבה לך... ורם לבבך ושכחת את ה' א-להיך... וזכרת את ה' א-להיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל. **השביעה היא שעלולה לגרום יותר מכל לגאווה.** אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. שמנת עבית כשית... ותשכח א-ל מחוללך. ברכת המזון אחרי האוכל, ייעודה להחזיר את האיזון הנפשי לאדם, להודות במי שהוציא לו לחם מן הארץ ולהודות לו. המצוה אמנם מיועדת יותר לארץ ישראל, בגלל אופיה המיוחד של הארץ; אולם הרעיון נכון לכל אתר ואתר. ה' זן את העולם כולו בטובו ונותן לחם לכל בשר (המילה "כל" חוזרת שבע פעמים (!) בברכה הראשונה). ה' משגיח ומפרנס את כל היקום כולו; אלא שארץ ישראל היא **המרכז שממנו מתפשטת ההשגחה ליתר חלקי היקום.** היא אבן השתיה שממנה הושתת העולם, וממנה שותה כל העולם. וכדברי חז"ל (תענית י"ע"א):

ארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו, וכל העולם כולו על ידי שליח... ארץ ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם מי תמצית... ארץ ישראל שותה תחילה, וכל העולם לבסוף.

רצונם לומר, שהמפה הסינופטית של העולם כולו תלויה בכל חלקיו. רמה ברומטרית במקום אחד גורמת לשקע במקום אחר. שינוי במזג האוויר בקצה האחד של העולם משפיע בעקיפין בסופו של דבר על הקצה האחר. את

החוקיות של התנודות על המפה הזאת אנו יודעים. אולם איננו יודעים את סיבתן הראשונה ואת מגמתן. באו חז"ל והסבירו לנו שה' - המחולל את כל המערכת המסובכת הזאת - רואה לפניו, ראשית כל, את ארץ ישראל; ולמענה מתחוללות כל התנודות. מכאן ואילך הן פועלות כביכול באופן "טבעי" (על ידי שלית, בלשון חז"ל), אולם ארץ ישראל היא המרכז. היא התכלית. למרות שכמות המשקעים בארץ היא זעומה יחסית.

ויפה דייק ה"שפת אמת" על הפסוק אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך. שהרי ההבדל בין ארץ ישראל למצרים הוא בשיטות ההשקאה ולא בזריעה, ומדוע הוזכרה כלל הזריעה בפסוק זה? ותשובתו היא, שהזרע בארץ ישראל לא רק לעצמו הוא זורע אלא לעולם כולו. כי באמצעות הזריעה וקיומה בארץ ישראל מתברך כל העולם.

ארץ טובה יוצרת עין טובה. טוב אינו יכול להיות איגואיסט, הוא חייב להיות אלטרואיסט. ארץ טובה היא בהכרח רחבה, רחבת עין ורחבת אופק לראות בטוב כל הבריות. אולם זאת רק בתנאי שהאדם מתייחס לארץ ישראל לא כאל פיסת קרקע כלכלית-תועלתית, אלא כאל ערך מקודש. הברית והתורה חייבות להיכלל בברכה זו, בלעדיהן אין זו ארץ-ישראל הערכית והמקודשת. עם זאת, ודווקא משום כך, כדי שהארץ תתפתח כערכה, מכל בחינותיה, הפיזיות והרוחניות גם יחד, יש צורך במלכות מיוחדת, מלכות בית דוד, ובעיר הבירה המקודשת, ירושלים.

המלים: וברכת את ה' א-להיך על הארץ הטובה אשר נתן לך - מכילות בתמציתיות מופלאה את כל אשר הבינו חז"ל והרחיבו בנוסח ברכת המזון. העולם כולו מכאן וירושלים ובית דוד מכאן, כשבתווך הארץ על משמעותה העמוקה: ארץ של ברית, תורה וחיים של קדושה. כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

הרב יואל פרידמן

ערלה בעלים שמגדלים למאכל

הצגת הבעיה

יש מין מיוחד של צבר (זן "נפוליטיס"), שהפרי שלו קטן ואינו נאכל, ואשר מגדלים אותו לאכילת העלים. האם יש איסור ערלה בעלים אלו?
השאלה כאן היא עקרונית: מהי הגדרת "פרי" בהלכה?
ההגדרה המדעית של פרי היא: "אבר של צמח המתפתח מן השחלה אחרי ההפריה והמכיל את הזרעים" (מילון אבן שושן, ערך: פרי). השאלה היא, האם ההגדרה ההלכתית דומה להגדרה המדעית, לאמור, ש"פרי" הוא הציפה הנאכלת הנמצאת מסביב לגרעין שנזרע ומצמיח. או שמא "פרי", הוא החלק הנאכל ללא שום קשר לגרעין ולזרעים. והנפק"מ לנד"ד, כי עלי הצבר נאכלים, ואם העלים נחשבים פרי - העלים אסורים¹. אם אין לעלים דין פרי - מותר לאכול את העלים כדין עלי הגפן (ערלה פ"א מ"ז, ש"ע י"ד סי' רצד סעי' ב).

1. ערלה בתמורות הצלף

הגמ' (ברכות לו ע"א) דנה באביונות, קפריסין ותמורות לענין ברכות, מעשר וערלה: אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה - בחז"ל זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין. למימרא דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי...
הוא דאמר כר' עקיבא: דתנן, ר' אליעזר אומר צלף מתעשר תמורות ואביונות וקפריסין. ר' עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד, מפני שהוא (בלבד) פרי.

האביונות הן הפרי. הקפריסין הם הקליפה שהיא "שומר לפרי". והתמורות - גדלות בתוך העלים, והן דומות לתמרים קטנים (כמו שיש בעלי הערבה)². ויש מפרשים שהן הנצרים שבוקעים מתחתית הגזע, וכאשר הם עדיין רכים, הם ראויים למאכל³. ולכאורה, עלי הצבר דומים לתמורות, שנחלקו אם דינן כפרי.

ולענין הלכה, ישנה מחלוקת אם להחשיב את התמורות כפרי או שמא אינן פרי (וכדעת ר' עקיבא, ברכות שם) בהקשר לשני נושאים:

א. לענין ברכה (עי' טור א"ח סי' רב): בה"ג והרי"ף סוברים שמברכים על התמורות בפה"א מחמת הספק, ולדעת הראב"ד והרא"ש מברכים עליהם בפה"ע כיון שבעיקרון דינם כפרי (ואין הלכה כר"ע, הסובר שאינן פרי).

ב. לענין ערלה: הרמב"ם (הל' נט"ר פ"י ה"ג) פסק לגמרי כר"ע ולדעתו אף בא"י אין ערלה בתמורות, וכן נקט הגר"א. אך השו"ע (סי' רצד סעי' ג) פסק כתוס' וכטור,

1. והסבר עצמם מותרים כי דמי לנוטע חציו לסייג (ה"סברס"). וחציו לפרי (העלים), ואפי' לדעת הרא"ש (שו"ע סי' רצד סעי' כג) ודעימיה, הסוברים שצריך היכר, כיון שזהו זן שאין מתעניינים בפירותיו - לא צריך היכר.

2. רש"י (ברכות שם).

3. ערוך (ערך: תמר), ספר "החי והצומח במשנה" (פרופ' פליקס, עמ' 132).

שאמנם היקלו בחו"ל מפני שהלכה כדברי המיקל (ר"ע) בחו"ל, אך בא"י אסרו את התמורות והתייחסו אליהן כאל פרי, וכן פסקו: הש"ך (ס"ק ז), הט"ז (ס"ק ג) וכרם ציון (אוצר פרי הילולים, הלכות פסוקות עמ' ד סעי' ו). ולפי"ז יש לחשוש (לכה"פ לחומרא) **שדבר שאינו פרי (בוטאנית) אך הוא נאכל - דינו כפרי.**

2. דין ערלה בוורד

בוורד ישנם שני חלקים: האחד הוא עלי הכותרת שמשמשים בהם לריח, ולפעמים לריבות וכדו'. החלק האחר הוא הפרי שהוא בעצם הזרע - אין אוכלים אותו ואין לו ריח. ונחלקו הראשונים בשאלת הערלה בוורד⁴.

בשו"ת הרשב"א⁵ (ח"ז סי' שנו) מובאת דעת השואל, שרוצה להתיר את הוורד מצד שבעצם הפרי הוא הזרע שזורעים אותו ומצמיח.

הרשב"א משיב שאין הדבר תלוי בחלק הנזרע, אלא בחלק הנאכל. ואילו הגדרת הפרי היתה תלויה בזרע ולא בחלק הנאכל, אזי גרעיני התמורה והזיתים ייחשבו עיקר הפרי ולא הציפה כמקובל⁶, והוא מביא שתי ראיות מדיני שביעית: א. לא אסרו את זרע הוורד (שביעית פ"ז מ"ו) כמו שאסרו את עיקר הלחף והדגנה (שם מ"ב). ומכאן שהזרע אינו נחשב פרי גם אם מבחינת הטבע הוא פרי שבכוחו להזריע ולהצמיח. וע"כ שהקריטריון הקובע הוא האם נאכל אם לאו. ב. כך נראה מתוך סידור המשנה, שנראה שמתייחסים לוורד כאל פרי, וכיון שעלי הורד הם הנאכלים - הוי כפרי.

שיטת הרשב"א היא איפוא, **שההגדרה של "פרי" היא: החלק הנאכל, ולא דוקא הפרי הבוטאני.** כך סוברים גם הרדב"ז (סי' מד, תצט, שנוקט בעיקרון שהוורד חייב בערלה, אך פטר כי הוא נאכל רק לחולים) והמהרשד"ם (י"ד סי' קצא).

הרשב"א מביא את דעתו של הראב"ד שנוטה להתיר את הוורד, וטעמו שהזרע הוא הפרי, ואילו החלק הנאכל בוורד, דינו כדין עלי הפרי. וכ"כ הריטב"א (ברכות לו ע"ב ד"ה סבר לה כר' יוסי):

ופרי של זה האילן הוא זרע שנעשה בעיגול תחת הוורד, והוא סתום ואינו נראה, והוורדים אינם אלא פרחים שעושים לשם כמו בשאר אילנות... הלכך אין בהם משם ערלה כלל. וכן המנהג, ומנהג ישראל תורה היא.

וכ"כ גם המהרי"ט (ח"ב סי' לד) שמבחין בין וורד לפלפל. עץ הפלפל היו בעיקרון אילן מאכל, ואעפ"כ מברכין על פלפלן רטיבתא (לחיס) בפה"א, כי

4. בראשונים נידון גם מהי הברכה לאכילתם ולריחם, עי' טור וב"י (סי' רד, רטז). ויצויין שאין התאמה בין הנושאים, שהרי להראב"ד (סי' סו וכן מובא בתשובות הרשב"א) מברך "הגותן ריח טוב בפירות", ולענין ערלה התיר כי אינו פרי. ועי' במהרי"ט (ח"ב סי' לד) שיישב את הסתירה.
5. וע"ע בתשובותיו (ח"א סי' שצז, סי' תתכ"א וח"ז סי' שעג) ובחדושי (ברכות מג ע"ב ד"ה אליבא).
6. ואמנם נאמר בירושלמי (שביעית פ"ז ה"א): ההן וורד...: עלין שלו יש להן שביעית... פיקה שלו יש לה שביעית...". ועי' רש"ס שכתב שגם הפרי הבוטאני שלו נאכל. אך מדברי הרשב"א, המהרי"ט ועוד, נראה שלא היו אוכלים אותו או שזה היה שימוש זניח ביחס לעלי הוורד. ויעויין בשו"ת פאר הדור (להרמב"ם סי' רכח) שפירש שהפיקה היא העוקץ, וכן נראה שפירש הפנ"מ.

נוטעים את הפלפלין אדעתא דפלפלין יבשתא (יבשים), לתבלין. לעומת זאת, בנ"ד, הדיון אינו בשאלה על דעת מה נטעו, אלא מצד שהעלים אינם פרי כלל.

ובמסקנה כתב הרשב"א (שם ח"ז סי' שנו):

ולא ראיתי אדם נזהר בהם משום ערלה, ולכן בחו"ל מותר. הנה לך הרב הגדול ז"ל שידוע לטהר את השרץ... ואעפ"י שאין דעתי סומכת בכ"ז להלכה - לו שומעין, שהוא רב מובהק, וכל המחמיר - עליו להביא ראיה. **ונחלקו הפוסקים אם הרשב"א קיבל את דעת הראב"ד לגמרי או שמא היקל כמותו רק בחו"ל: בב"י (סי' רצד) משמע שאף בא"י לא נזהר בהם אדם, וכן הבינו המהרי"ו (מובא בב"י שם) ומהר"ם בן חביב (תוספת יוה"כ יומא צא ע"ב), וכן משמע מדברי הרא"ש (ברכות פרק ו' סי' לז) שהוורד אינו פרי. לעומת זאת, הכפתור ופרח (פרק מח עמ' תרסג) כותב במפורש בשם הרשב"א שיש בו דין ערלה (ומסתבר שכוונתו לא"י). וכן הסיק רעק"א (לש"ע סוף סי' רצד) בא"י. הרדב"ז (סי' מד), אמנם היקל בדין הוורד, אך מטעמים צדדים, ומדבריו מוכח שכל שנאכל הוא פרי.**

3. ברכות וערלה בקנה הסוכר

קנה הסוכר הוא צמח רב שנתי, שמפיקים ממנו סוכר. בדינם של קני הסוכר כתב הרמב"ם (הל' ברכות פ"ח ה"ה):

הקנים המתוקים שסוחטים אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפא וידמה למלח - כל הגאונים אומרים שמברכים עליו בפה"א, ומקצתם אמרו בפה"ע... ואני אומר שאין זה פרי, ואין מברכין עליו אלא שהכל... והכס"מ (לרמב"ם שם) מבאר שהרמב"ם חולק על הגאונים בשתיים: א. הקנים הנ"ל אינם פרי.

ב. הסוכר לא עדיף מדבש תמרים, שרק המיץ היוצא מהם נאכל (וברכתו "שהכל"). ובטור (א"ח סי' רב) כתב שיש להשיב על דברי הרמב"ם, כי בתמרים, הרי נטעו אותם לשם הפרי, וכשסחטו אותם ועשו אותם דבש - נשתנו לגריעותא, ולכן מברכים על הדבש שהכל. הקנים, לעומת זאת, אינם ראויים לאכילה למעט הסוכר שיוצא מהם. ולכן זהו פריים, ומברכים עליו בפה"ע. לפי סברה זו, הגדרת "פרי" היא: החלק הנאכל. הב"י (סי' רב) מקבל את דברי הטור, וכותב שהם דברי טעם, אך מוסיף, שכיון שהמברך שהכל יצא - עדיף לברך שהכל מאשר בפה"ע. ובכס"מ דחה דברי הטור, ודימה את סוכר הקנים לדבש תמרים. הרדב"ז (סי' תקסג) דן לגבי קני סוכר לענין תרומה, ומתייחס שם במפורש גם לדין ערלה. והרדב"ז פוטר אותו מדין ערלה מכח סברת הרמב"ם שהסוכר דומה לדבש תמרים והוא כדין זיעא (עפ"י תרומות פ"א מ"ב, ברכות לח ע"א). עכ"פ רואים שלדעת הרדב"ז ההגדרה של "פרי" היא: החלק הנאכל, וכפי שמבואר לעיל.

למסקנה, נלענ"ד שכיון שיש מחלוקת ראשונים בהגדרת "פרי" (בערלה וברכה בצלף ובקנה סוכר, וכן בדין ערלה בוורד) - יש להחמיר באיסור תורה, ולחייב את עלי הצבר הנ"ל בערלה.

תשובת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

הצגת הבעיה

שאלתך בדבר צבר מזון "נפוליטיס" שהפרי קטן ואינו נאכל ומגדלים אותו לצורך אכילת העלים, האם יש בו משום איסור ערלה. והנך רוצה לפשוט את הבעיה מתמרות בצלף, מוורד ומקני הסוכר.

1. דין התמרות שבצלף

התמרות של הצלף הן כמין תמרות הגדלות בתוך העלים (כפי שפירש רש"י, ברכות לו ע"א). ולהלכה חוששין אנו לדעת ר' אליעזר שהתמרות נחשבות לפרי לענין ערלה. זוהי דעת הטור. אולם לדעת הרמב"ם (הל' נט"ר פ"י ה"ג), אפי' בא"י הלכה כר"ע, שרק האביונות נחשבות לערלה ולא הקפריסין, וק"ו שלא התמרות. ועי' ביאור הגר"א (י"ד סי' רצד ס"ק יא) שהכריע כרמב"ם. וא"כ אין לנו מקור לכך שעלים הנאכלים חייבים בערלה.

אמנם אפשר לטעון שבצלף, מכיון שעיקר נטיעתו לשם האביונות ולא לשם התמרות (וכמו שאומרת הגמ', ברכות לו ע"א) - אין התמרות נחשבות "פרי". אך בנד"ד, שעיקר הגידול לשם העלים - יש להם דין ערלה. וצ"ע.

2. דין הוורד

וורד חייב בערלה לדעת הרדב"ז. וייתכן שכן דעת הגאונים, הסוברים שברכתו "שנתן ריח טוב בפירות". ומשמע שסוברים שהוא פרי, אעפ"י שהמדובר בפרח. אך הריטב"א (הל' ברכות פ"א ה"ו) סובר שאין בהם ערלה, ושכן המנהג. אמנם ייתכן שהריטב"א דיבר על מנהג חו"ל שהקלו בוורד מספק, אך בא"י אפשר לומר שיש להחמיר. מיהו לענ"ד אין ראיה מוורד, שהוא פרח שממנו מתפתח אח"כ הפרי. לעומתו, עלי הצבר, אין עליהם שם פרי כלל. ובערלה נאמר מפורש "את פדיו" ולא עליו.

ג. דין קני סוכר

קני הסוכר, דעת הגאונים היא שמברכים עליהם בורא פרי העץ, למרות שנוטעים אותם למצוץ מהם את המיץ, (עי' רמב"ם ברכות פ"ח ה"ה). הנה גם שם הרמב"ם חולק וסובר שמברכים עליהם שהכל, ואף הגאונים לא התייחסו אלא לברכה, שמאחר שמוצצים את העץ מברכים עליו בורא פרי העץ. אך-האם יסברו הגאונים שקני סוכר הם ערלה? אמנם זהו עץ, ובלשון בנ"א המיץ הוא הפרי, אך לענין ערלה רק פרי היוצא מהעץ נחשב לפרי ולא העץ עצמו.

4. ערלה בשרף ובעלים

ולענ"ד נראה להביא ראיה מקטף (נדה ח ע"א) שפירש רש"י: "מין אילן, ואין עושה

פרי אלא שרף, וזהו פריד". ולענין שביעית שנינו (שביעית פ"ז מ"ו) שיש לו שביעית וביעור. ובגמ' (נדה שם) אמרו שזו דעת ר' אליעזר, אך לדעת ר' יהושע הקטף אינו פרי: ובפירוש שמעתי שהמעמיד בשרף העליון (או) בשרף העיקרין - מותר.

ופסק הרמב"ם (שמ"י פ"ז הל"ט-ה"כ):

הקטף, והוא שרף היוצא מן האילנות: מן העליון ומן העיקרין - אין לו שביעית... בד"א - באילן מאכל. אבל באילן סרק - אף היוצא מן העליון ומן העיקרין כפרי שלהן, ויש לו ולדמיו שביעית.

לעומת זאת, בהל' מאכלות אסורות (פ"ז הכ"ו) כתב:

המעמיד גבינה בשרף פגיו ערלה... - הרי זו אסורה בהנייה.

ושם לא הזכיר כלל שרף ערלה בעצי סרק כפי שכתב בהל' שמ"י! וע"כ צריכים אנו לחלק בין ערלה לשביעית. שבשביעית לא נאמר בפירוש "פרי" אלא כל שהנאתו וביעורו שוין - קדוש בקדו"ש, וגם עצים. משא"כ בערלה (שם) נאמר "פריד", ושרף הנוטף מעצי הקטף אינו "פרי" אפי' בעצי סרק. (עי' תו"ט ערלה פ"א מ"ז, ח"י חת"ם סופר נידה ח ע"א, חזון נחום למשניות שביעית פ"ז מ"ו, ועוד).

כמו כן, לא מצינו ערלה בעלים. נאמר במשנה (ערלה פ"א מ"ז): "העלים והלולבים ומי הגפנים - מותרים בערלה". המשנה לא חילקה בין גפנים טעונות פרי לגפנים שאינן טעונות פרי, והעלים תמיד מותרים. מיהו, ייתכן שגפנים ניטעים בעיקר לשם פרי, לכן, גם בשנות הערלה, שאין פרי על הגפן - אין לעלים דין "פרי". משא"כ צבר שניטע רק לשם העלים, וצ"ע.

5. הגדרת איסור ערלה

והנה אפשר לטעון עפ"י מה שכתבו האחרונים לחלק בין ערלה לשביעית שבערלה האיסור הוא על העץ ולא רק על הפרי:

בענין זה כתב רש"י (קדושין לח ע"א ד"ה והוא): "לערלה בשתיים (שתי הוכחות) ... אעפ"י שבשלישי (ההוכחה השלישית) אין בה, שאין איסורו איסור עולם". והתוס' חלקו עליו שהרי הפרי נאסר לעולם. עכ"פ לרש"י, לגבי הפרי "אין בה, שאין איסורו איסור עולם" - כלומר שהאיסור הוא מכוח הצמיחה של העץ ולא מכוח הפרי, ולכן אין בו איסור עולם. וא"כ לרש"י גם האיסור הוא בעץ ולא בפרי.

ועי' משאת משה (להגר"מ חברוני, קדושין ס"ו סב) שהוכיח שערלה היא לא רק בפרי עצמו אלא בכל חלק של האילן, כגון לולב ושרף לר"א. ובזאת הסביר את מש"כ הרא"ש (הלכות קטנות, ערלה אות ב) והשו"ע (י"ד סי' רצד סעי' כד) שהנוטע למצוה, כגון לצורך לולב - חייב בערלה. מבואר א"כ, שגם לולב נחשב פרי אעפ"י שאינו אלא עליון. אך גם לפי דעתו זו מחלוקת הרמב"ם והרא"ש. נמצא שרש"י והרא"ש מכאן והתוס' והרמב"ם מאידך. ולענ"ד אין ראיה מרש"י, אלא י"ל שכוח האיסור נמצא בגוף האילן, אולם למעשה חל האיסור רק על הפרי.

בין היתר, מסתמך הגר"מ חברוני על הדיון בדברי הרא"ש (שם) שכתב: "אבל אם נטעו למצוה, ללולב ולאתרוג - חייב". והקשה על כך הדרישה (סי' רצד אות ז): "אבל קשה, דלפי זה הטעם א"ש שחייב בנוטע לאתרוג; אבל אם נוטע ללולב,

דאינו מאכל, למה חייב?" ובתירוצו השני כתב שם: "דגם הלולבין בכלל פרי אילן הם. ונקרא נוטע לפרי, כי דעתו על כל מה שגדל על הדקל: לולבין ושאר פירות, משא"כ נוטע עיקר האילן לעצים". ומזה ראייה להגר"מ חברוני, שיש ללולבין דין "פרי" לענין ערלה. ולענ"ד אין הכרח לומר כן. הדרישה רק רוצה לומר שאין זה כנוטע לסייג ולקורות, כי מאחר שצריך את הלולב לצורך מצוה נחשב כנוטע את הדקל לפירותיו. וכמו שמדויק בלשונו: "כי דעתו על כל מה שגדל על הדקל, לולבין ושאר פירות". ור"ל, כיון שהלולב אינו הדקל עצמו אלא גדל על הדקל, לכן הנוטע לצורך הלולב כנוטע לצורך פירות, ולכן התמרים הגדלות בו אסורות. רק לענין זה שאינו נחשב כנוטע לסייג ולקורות נחשב הלולב לפרי, כי רק הנוטע את עיקר הדקל לקורות לא נקרא עץ. אך הנוטע את העץ לגידוליו לא נקרא נוטע לקורות אלא מגדל לפירות.

מיהו, המעיין היטב בדבריו יראה שזוהי כוונתו של הדרישה בתירוצו הראשון. ובתירוצו השני יתכן שסובר שלולב הוא אכן פרי ממש, וצ"ע. ואולי לולב למצוותו דומה ביותר לפרי.

לעומת זאת, המעדני יו"ט (לרא"ש הל' ערלה אות מ) הקשה כקושיית הדרישה על הרא"ש, והוכיח מהרמב"ם שרק הנוטע דקל לפירות - חייב בערלה, עי"ש. ומתוך כך, דחה את הרא"ש ופסק למעשה כרמב"ם. וכן רעק"א בפסקיו (לשר"ע סי' רצד) ציין לדברי המעדני יו"ט. ובערוה"ש (סי' רצב ס"ק מא) כתב שהמצוה מחשיבה את הלולב עצמו לפרי. ואולי זוהי כוונתו של הדרישה.

מסקנה

מהאמור נראה שאין בעלי הצבר דין ערלה. מיהו יש מקום לחלק: עץ התמר, בדרך כלל מגדלים אותו בשביל הפרי, ולכן הלולבים שלו אינם נחשבים לפרי גם אם העץ ניטע בשבילם. לעומת זאת, בזן זה של צבר - כל ייעודו הוא רק לאכילת העלים, ולכן ייתכן שהעלים הם הפרי, וספיקא דאורייתא לחומרא.

* הערת עורך (י. פ.):

ולענ"ד אין ראייה מדין שרף הנוטף מעצי הקטף, כי התו"ט הנזכר מביא את הר"ש (שביעית פ"ז מ"ו בסופו) ואינו מבחין בין פרי בוטני לבין חלק אחר שנאכל אלא בין מאכל אדם למאכל בהמה. הר"ש שם מבאר שקטפא דגוזא בשביעית שוה לקטפא דפירא בערלה, ושאיני דין ערלה מדין שביעית בכך ששביעית נוהג בין במאכל אדם ובין במאכל בהמה לכן הקטף אינו בטל לעץ כי הוא ראוי לשימוש בשביעית. מה שא"כ בערלה שצריך שיהא ראוי למאכל אדם, אזי קטפא דגוזא בטל לעץ וממילא אינו פרי. וזאת גם כוונת התו"ט הנזכר. ולעומת זאת בנד"ד מדובר בעלים שנאכלים ע"י אדם ובשבילם מגדלים את הצבר, ולכן שאני מקטף.

יתר על כן: בתשובת הרשב"א (ח"ז סי' שנו) מביא ראייה מגמ' זו להיפך, שהרי אם תאמר שיש הבדל בין הגדרת הפרי לענין שביעית לבין הגדרתו לענין ערלה, מנא ליה לר' פדת שהמשנה בשביעית היא אליבא דר' אליעזר. דילמא היא לפי חכמים, ובשביעית הקטף הוא פרי כי שביעית נוהג אף במאכל בהמה! אלא ע"כ שהגמ' מוכיחה מהדיון העקרוני בהגדרת פרי ומה שהוא פרי לענין שביעית הוא גם פרי לענין ערלה. היוצא מדברינו, שיש מחלוקת עקרונית בהגדרת פרי, וכל הראשונים והאחרונים האוסרים וורד סוברים ש"פרי" הוא החלק הנאכל.

ואמנם יש להביא ראייה מהגמ' בנדה (שם) שרק כאשר אין פרי אמרינן "קטפו זהו פרי", ולכן שאני נד"ד מוורד וקנים, כי בוורד וקנים אין פרי נאכל. לעומת זאת, בנד"ד בעיקרון הפרי ראוי למאכל, אלא שאין הוא מסחרי. אך מדין תמורות צ"ע.

תשובת מרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל

ב"ה, ב' מנ"א תשנ"ג, פעה"ק ת"ו

לכב'

הר' יואל פרידמן הי"ו

עיינתי במה שכתבת בשאלת ערלה בפרי הצבר מזן מסויים שגם העלים עצמם ראויים למאכל (כנראה מלשונך לא פחות מהפרי עצמו), ושמשום זה הגידול הוא דוקא לשם אכילת העלים הללו שעליהם צומח הפרי, שאמנם גם הוא ראוי לאכילה, אבל מבחינת הצדקת הטיפול בגידול זה איננו בא בחשבון.

לי נראה בפשטות שיש בו דין ערלה, והספק שהעלית ורצית לתלות במחלוקת הפוסקים אינו נראה לי. פשוט הדבר ששם "פרי" איננו תלוי לשום דעה אם הוא מסביב לזרע (מה שהגדרת בשם: "הפרי הבוטאני") או שהוא גדל ללא קשר עם הזרע. שהרי כשדנים על ברכה, אם היא בפה"ע או בורא פרי האדמה, כשאין עיקר נטיעתו וכוונתו למטרת שימוש זה - המדובר עכ"פ על הגדרתו כ"פרי". וכלשון הרמב"ם (הל' ברכות פ"ח ה"ה) בענין הקנים: "שאין זה פרי, ואין מברכים עליו אלא שהכל". והרי רובם של צמחי הירקות (כגון: צנון, גזר ואף תפוחי אדמה), אינם "פרי" במובן קשרם לזרע. ולפי ההגדרה הבוטאנית, אינם אלא מאגר מזון לצמח שיוכל להגדיל זרע, אבל אנחנו "תופסים" אותו ממנו. וזו היתה כוונת הבריאה ליהנות מהצמח כל אחד לפי דרכו, וכל מה שראוי למאכל - תורת פרי עליו. וכיון שבנד"ד העלים הם אותו "פרי" שהוא עיקר המטרה שבגידול המין הזה, איך נגדיר זאת כנטיעה לסייג?

ואם אמנם מתקשה הוא אח"כ, אם אין קוטפים אותו, והופך להיות עץ - שמשום זה כל זני הצבר רואים אותם בדין אילנות, א"כ ה"ה זן זה, כל עוד הוא ראוי וטוב ועומד לאכילה אינו נופל משום פרי אחר. וכל המקרים שהזכרת (כגון עלי הוורד והקנים והקטף) - כולם הם לגמרי סוגים אחרים, אם מפני שמהווים חלק מהצמח העצי, ואם מפני שביסודם אינם אלא החלק שממנו הפרי מתפתח. אבל בנידון שלפנינו, הוא ממש צמח שתורת פרי עליו. וכיון שהמגמה מעיקרא הרי הוא לצורך אכילתו, ממילא תורת "פרי העץ" עליו. וברכתו בפה"ע, ואף דינו לערלה כן. כן נלע"ד.

בברכת התורה והארץ

שאול ישראלי

הרב יגאל אריאל

תביעת נזיקין באוצר בית-דין *

הצגת הבעיה

בשנת השמיטה קרה שאחד המשווקים של הפירות בשליחות אוצר בית הדין לא מילא את תפקידו כראוי וגרם נזק לפירות. בית הדין תבע אותו לשלם את הנזק. אך אז התעוררה השאלה, מהו, בכלל, מעמד בית הדין ביחס לפירות השביעית שבאוצרו? הרי פירות שביעית הם הפקר, ובית הדין מתעסק בפירות אלו רק מכוח תקנה. אבל מצד דיני הממונות של הפירות אין כאן לכאורה בעלים. ומתוך כך יש לשאול: אם אדם הזיק פירות שביעית שבאוצר בית דין, האם יוכל ביה"ד לתבוע אותו לשלם לו, או שאין להפסד זה בעלים ואין כאן נזק, והמזיק יכול לומר לבית הדין "לאו בעל דברים ידידי את?"

1. מהות הפקר בכלל

קודם לדיון ביחס לבית הדין יש לבדוק את מהותו של ההפקר בשביעית: האם הוא שלילי בלבד, כלומר, הסתלקות של הבעלים מבעלותם והפירות אינם שייכים לאיש, או שיש לו משמעות חיובית של הקנאה, והפירות שייכים לכלל הציבור?

כבר עסקו האחרונים בשאלה דומה ביחס לדיון הפקר בכלל, אם הוא סילוק רשות בלבד, שכיון שאין לחפץ בעלים יכול כל אחד לזכות בו, או שמלכתחילה יש בו הקנאה לכל מי שרוצה לזכות שיוכל ליטלה. וכך כתב הצפנת פענח (מתנ"ע פ"ב ה"ד דף לא ע"א ג):

דיש ב' גדרים בהפקר, אחד שאינו של שום אדם ואחד שהוא של כל אדם. (ועי' פ"ד הכ"ב דף נט ע"א ג, גדרים פ"ב ה"ד דף י ע"א ד). וכן הביא בזרע אברהם (סי' כג אות יד) בשם המאירי (במגן אבות, ועי' מאירי שבת קכז ע"ב ד"ה ממה), דיש הפקר שמקנה לכל העולם ויש הפקר שרק מסלק רשותו. ובזה תלה מחלוקת הראשונים אם אפשר להפקיר בשבת. שאם מקנה לכל העולם - הרי זה כמקח ואסור בשבת. ואם הוא רק סילוק בעלותו בלבד - מותר גם בשבת. וכן מובא בשם החתן סופר (שער המקנה והקנין סי' ז אות ב דף סד ע"ב, מובא בשד"ח כללים מערכת הה"א סי' ק), וכן כתב בבנין שלמה (סי' יז דף כב ע"א, מובא בשד"ח שם).

מור"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק צ"ל (בהערות לדעת כהן, עמ' תנג) הביא הוכחה שיש בהפקר הקנאה לכל העולם מלשון המשנה (ב"ק ט ע"ב): "נכסים המיוחדים". והגמ' (שם יג ע"ב) מבארת ואומרת: "פרט לנכסי הפקר". וכתב על כך הרצ"ה: ואי הפקר הוא רק סילוק הבעלות - היה צ"ל במתניתין "נכסים שיש להם בעלים", שהוא בהיפך משל הפקר שאין להם בעלים, אלא לפי שהפקר

* עריכה: הרב עזריאל אריאל

הוא קנין סתמי לכולי עלמא ואין לו בעלות מפורשת ומיוחדת - לכן תנא "נכסים המיוחדים", למעוטי נכסי הפקר, שאין להם בעלים מיוחדים אלא בעלות כללית סתומה של כל העולם.

וכן הוכיח הרצי"ה ממה שכתב הרמב"ם בפיה"מ (תרומות פ"א מ"ה) לפטור פירות הפקר מתרו"מ:

ההפקר, היה עולה בדעתינו שנפריש ממנו התרומה הראויה לפירותיו כיון שיש לו בו זכות, לפי שההפקר מותר לכל אדם. אלא שה' אמר "כי אין לו חלק ונחלה עמך", ואמרו: ממה שיש לך ואין לו תן, יצא הפקר שידך וידו שווין.

הדרשה שמביא הרמב"ם לקוחה מדברי הירושלמי (שם ה"ג), ושם מסיים הירושלמי:

היא לקט, היא שכחה, היא פאה (שכולן מתנות השייכות עניים), היא הפקר (שאינו מיועד לאנשים מסויימים).

ומסיק הרצי"ה:

שמתוך שההפקר הוא מופקר לכל בני העולם, אף על פי שיש לו זכות בכללם - אין כאן בעלותו המסויימת שהיא תחייבו בנתינתם למי שאין לו נחלה עמו.

2. מהות ההפקר בפירות שביעית

בהפקר של שביעית פירשה התורה (שמות כג יא):

והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך.

ומכאן נראה שהפקר זה אינו רק הסתלקות אלא יש בו משמעות חיובית המגדירה את הבעלות של כלל הציבור להשתמש ולאכול. בפרשת בהר (ויקרא כה ו) מופיע רק הניסוח החיובי:

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך.

ומכאן נראה ג"כ שמשמעות ההפקר איננה רק הסילוק של בעל הקרקע אלא גם נתינה לרשות כל אדם.

המושג הפקר בכל התורה נלמד מהפקר של שביעית. במשנה (פאה פ"ו מ"א)

נחלקו ב"ה וב"ש בדין "הבקר לעניים" (היינו: הפקר לעניים בלבד), אם יש לו דין הפקר לפטור ממעשרות. וכך נאמר בירושלמי (שם ה"א):

טעמייהו דבית הלל (האומרים שאינו הפקר) - "תשמטנה", ומה תלמוד לומר "ונטשתה"? - יש לך נטישה אחרת שהיא כזו (והיינו הפקר, שהוא לכל כשמיטה).

היו שהסבירו את הצורך בלימוד זה ואמרו שהפקר של סילוק בעלות אכן נלמד מסברא. אבל הפקר של הקנאה לעלמא בלא קוגה מסויים ובלא קנין - איננו יודעים אלא משמיטה, שהיא אפקעתא דמלכא. כך כתב מהר"י אסאד (שר"ת יהודה יעלה יר"ד סי' שמא בסופו):

הפקר דשביעית, דאפקעתא דמלכא הוא - לכ"ע קנין הוא, ואינו שלו.

עפ"י הגדרה זו הוא מתרץ את קושיית הטורי אבן (ר"ה יג ע"א) שהקשה על הבאת העומר מעבור הארץ בימי יהושע:
 כדרך שממעטים "קצירכם ולא קציר נכרי" ה"נ נמעט ולא קציר הפקר.
 וליכא למימר אה"נ, דא"כ בשביעית דהכל הפקר איך מביאין עומר?
 ומתרץ מהר"י אסאד, שכיון שהפקר השביעית הוא הקנאה לכל - אין זה הפקר גמור אלא צורה אחרת של "קצירכם".¹

3. בעלות אוצר בית הדין

התורה אסרה לקטוף פירות שביעית כדרך הבעלים, והתירה ללקוט כפי שהאדם לוקח מן ההפקר לצרכו (רמב"ם שמ"י פ"ד הכ"ב-הכ"ד). פירות אלה הם הפקר עד שנלקטו. אבל לאחר מכן יש להם שווי כספי עצמי, שהרי נתנו לאכילה ולשימוש, והם נחשבים ממון בעליהם. ולכן נאמר בגמרא (קדושין נב ע"א):
 המקדש בפירות שביעית - הרי זו מקודשת.
 ומפרש רש"י (ד"ה המקדש):

ולא אמרינן לאו ממון דזוכה בהן נינהו, אלא כיון דזכה בהן - ממון הוא לכל דבר. אי נמי, דלא תימא "לאכלה" אמר רחמנא ולא לדבר אחר.

מתוך כך יש לשאול, מה דינם של הפירות כאשר הם בידי אוצר בית הדין?²
 האם בית הדין מטפל בפירות כשהם הפקר ועדיין לא זכה בהם, או שבי"ד זכה בהם והוא כבעלים גמורים כי הוא מחזיק אותם עבור הציבור כולו?
 פירות שבאו לאוצר בי"ד הם בוודאי לא הפקר גמור לכל אחד. אלא שיש לחקור, מהו מעמדו של בית הדין לגביהם: אפשרות אחת היא לומר שפירות אלו הם "דבר הגורם לממון". שהרי בית הדין הוציא הוצאות רבות על הטיפול בפירות ועל הקטיפה, והתחייב מראש לשלם שכר לחקלאים כדי שיעבדו בפירותיו, וודאי שהוא לא שם את כספו על קרן הצבי. יש אם-כן זיקה בין הפירות לבית הדין, והמפסיד אותם הזיק לבית הדין. שאם הפרי קיים יכול בית-הדין לקבל באמצעותו בחזרה את ההוצאות שהוציא עליהם, אבל אם אינם - הרי שהשקעותיו ירדו לטמיון. אבל דעת חכמים היא שדבר הגורם לממון פטור (ב"ק עד ע"ב, וכך פסק הש"ך, ח"מ סי' שפו ס"ק א). אפשרות שניה היא לומר שהפירות הם של בית הדין והוא נחשב כבעלים גמורים בתור שליח של כלל הציבור.

להלן נביא מספר דוגמאות המבטאות את זה שמתייחסים אל בית הדין כאל בעל הפירות ממש:

1. ועי' "שבת הארץ" עם "תוספת שבת" (פ"ד ה"ל אות א והע' 4-5), שם מובאת מחלוקת בין האחרונים בשאלה זו, ונפק"מ ללקיטת פ"ש ע"י גוי.
 2. עי' מדריך שמיטה לחקלאים תשנ"ד, (פרק כה הע' 4) מדריך שמיטה לצרכנים תשנ"ד, (נספח ב סעי' ב).

א. **פירות הנמצאים ברשות אוצר ביה"ד לא צריכים ביעור.** לכאורה סיבת הפטור היא שהם מופקדים ועומדים, והרי הם כמבוערים בכל רגע ורגע. וכך משמע מדברי הרמב"ן (ויקרא כה ז):

ואלו הפירות המכונסין לאוצר ביה"ד - אינן צריכין ביעור, אחר שכבר מבוערים הם מן הבית. ואחד עניים ואחד עשירים מותרים לאחר הביעור לקבל מהם מיד ביה"ד ולאוכלן.

ואכן אפשר היה להבין את דבריו כאמור לעיל, שהפירות נשארו הפקר ולכן הם מבוערים ועומדים עתה. אבל יש להקשות על כך, מדוע לא כתב בפשטות שהפירות הם הפקר והם מבוערים ועומדים. אריכות לשונו מורה שהביעור אינו מצב מתמשך של הפקר אלא פעולה חד פעמית: הביעור מן הבית. פעולה זו נעשתה מכבר, שלאחר שהפירות הוצאו מבית הבעלים והופקרו, וביה"ד זכה בפירות עבור כל ישראל, נעשה בהם כבר ביעור, ויותר אין צורך לבערם פעם נוספת.

אמנם מי שנטל פירות שביעית מן ההפקר והגיע זמן הביעור - חייב לבערם למרות שכבר הופקרו מתחילה. אבל אפשר להסביר בדוחק שהביעור הוא ההוצאה מן הבית, וצריך שכשתגיע שעת הביעור לא יהיו הפירות בידי פרטיות. באוצר בית הדין התקיימו שני הדברים, וגם בשעת הביעור עדיין הפירות בידי בית הדין שזכה בהם בשביל כל ישראל, ולכן לא צריך לבער פעם נוספת.

ב. **קיימת שאלת מקור הסמכות וההיתר לבית הדין לטפל בהפקר ולשמר את הפירות באוצר לאחר הקטיף למרות האיסור לשמור פירות שביעית שהופקרו.** אבל אם בית הדין זוכה בפירות עבור כל ישראל והם כבר רכושו של ביה"ד, מותר לו לשמור אותם כדרך שכל אחד רשאי לשמור על פירות השביעית שברשותו (כ"כ במשנת יוסף ח"ג עמ' נג בשם רמ"נ שפירא).

ג. **אוצרות בית הדין נוהגים לאסור על אדם פרטי לקטוף ממטעים שבאחריותם שלא ברשותם או לקחת פירות מן האוצר עצמו (עי' מדריך שמיטה לחקלאים תשנ"ד פרק כה סעי' י).** לביסוס מנהג זה יש לומר שאין זו רק תקנה של בית הדין אלא גם הלכה מצד דין הממון של הפירות, כי הפירות כבר אינם הפקר אלא בבעלות בית הדין כשליח הציבור.

מאידך גיסא אוצר בית הדין לוקח מן הלקוחות תשלום להחזר ההוצאות ולא בעבור הפירות עצמם. אבל אין זה משום שהפירות אינם של בית הדין, אלא משום שגם ביה"ד, ככל ישראל, אסור בעשיית סחורה, ולכן התמורה נלקחת על הטירחה וההוצאות בלבד.

מסקנה

נראה שבית הדין נחשב כבעל הפירות מן הדין, והמזיק את הפירות חייב לשלם לבית הדין את דמי הנזק.

הרב עזריאל אריאל

"בית האוצר"

מערכת לטיפול במעשרות ובנתינתם

הקדמה

הפרשת תרומות ומעשרות היא מצוה חדשה יחסית לחלק גדול מהציבור היושב בארץ. מאות שנים, עת היינו בגלות, המצוה כמעט ולא התקיימה. נדרש היה מאמץ חינוכי, לימודי והסברתי כדי להחדיר בציבור את החובה להפריש ואת דרך ההפרשה. קשה היה להחדיר עם זה גם את נושא הנתינה של המעשרות. ואכן החלק הזה של המצוה נותר מיותר ונדרש מאמץ מיוחד כדי שיתקיים בציבור גדול. (ועי' נחמיה י לח-מ, מלאכי ג ח-י).

1. נתינת מעשר ראשון

הייחוד של "בית האוצר" הוא חידוש נתינת המעשר הראשון ללוי בטבל ודאי. בשאלה זו נחלקו הדעות (עי' מאמרו של הרב יהודה הלוי עמיחי, "אמונת עתיד" 5): מנהג ארץ ישראל מקדמת דנא היה לתת את המעשר ללוי. וכך היא דעת רוב הפוסקים בדורות האחרונים, שבטבל ודאי יש חובה לתת את המעשר ללוי, ואין להקל אלא בספק טבל (כגון: ספק אם הפירות מתוקנים, ספק אם גדלו אצל גוי, ספק אם גדלו בשטחי א"י שלא נתקדשו ע"י עולי בבל וספק אם גדלו בתוך בית). "בית האוצר" הגיע להסכם עם לוי מיוחס (נצר למשפחת אלשיך מתימן), שהוא זה שיקבל את דמי המעשר. הוסכם איתו שסכומי הכסף שיאספו ישמשו להחזקת מוסדות תורה, ובכך יוגשם גם התוכן הרעיוני של נתינת המעשר (עפ"י ספר החינוך מצוה שצה).

אמנם לדעת החזו"א ישנה תקנת חכמים שלא לתת את המעשר ללוי בזה"ז, מחשש שמא ירבו רמאים שיציגו את עצמם כלויים. אך מסתבר שגם החזו"א יודה שאם הלוי מקפיד לתרום את המעשר למוסדות תורה - אין בכך בעיה. וכפי שכתב החזו"א עצמו בדין פדיון הבן, שמשום גזירה זו נהגו הכהנים להחזיר לאב את דמי הפדיון. וכך הסיק הרב עמיחי במאמרו שם.

אלא שכאן מתעוררת הבעיה המעשית: מה יעשה בעל גינה שקוטף אשכול ענבים מהעץ? האם יספור 20 גרגרים וירוך לחפש לוי שיקבל אותם? מה תעשה עקרת בית שמגיעה מקניות בשוק (במה שחייב במעשרות בוודאות)? האם היא תכין שקית עם עגבניה וחצי, 3/4 מלפפון ו-1/10 אבטיח ותתן ללוי אחרי יומיים? כבר חז"ל הכירו את הבעיה בזמנם, ותקנו תקנה מעשית לביצוע של נתינת התרומות והמעשרות לכהן, ללוי ולעני. וכך נאמר במשנה (גיטין פ"ג מ"ז): המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן, מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין.

פירוש הדברים: המפריש נותן ללוי הלוואה מראש על הערך המשוער של המעשר. ומוסכם ביניהם, שפירעון ההלוואה יהיה מפירות מעשר ראשון שיגיעו מן המפריש ללוי במשך הזמן. בשעת ההפרשה, המפריש מזכה את המעשר ללוי באמצעות מעשה קנין. אח"כ הוא לוקח את המעשר בחזרה לעצמו, ומקזז את המחיר מן החוב.

איך קובעים את הסכום של ההלוואה בגינה שליד הבית?

ההערכה היא שבגינה, גם אם יש בה מספר גדול של עצי פרי (עד 15) ממינים שונים - כמות הפרי אינה עוברת את ה-150 ק"ג לשנה. עודך המעשר לשנה, לפי זה, הוא לכל היותר 50 שקל לשנה לפי מחיר קימיונאי. אך בדרך כלל, מכיון שמדובר בכמויות מאד קטנות בכל פעם ובאיכות ירודה יחסית לתוצרת הנמכרת בחנויות - נראה שהמחיר של המעשר הוא כ-25 שקל לשנה. מדברי הגמרא (גיטין ל"א) משמע שאפשר לתת את ההלוואה בשער הזול ועפ"י הערכה כללית, כאשר שני הצדדים מסכימים לספוג את ההפרש שיהיה בין ההערכה הראשונית לבין התוצאה שתהיה בסוף. לכן קבענו תעריף אחיד של 25 שקלים לשנה לכל גינה. (ולכל אדם לתת סכום קטן ללוי, למקרה שיגיע לידיו טבל ודאי). בעל גינה היודע שכמות הפירות אצלו שונה בהרבה ממה שכתבנו כאן, יוכל לערוך בעצמו את התחשיב של מחיר המעשר, ולתת את ההלוואה עפ"י הסכום שהגיע אליו בעצמו. כאשר מדובר בסיטונאי, חקלאי או מפעל תעשייה - נדרש בירור נפרד, ועל המפריש להיוועץ ברב כדי לחשב את ערך המעשר. וראה מאמרנו: "דרכי נתינת מעשר עני", "התורה והארץ" ב עמ' 97-105).

כדי שדרך זו - של נתינה ע"י הלוואה מראש - אכן תועיל, צריך להקנות את המעשר ללוי לאחר ההפרשה. הדרך הפשוטה של ההקנאה ללוי היא באמצעות דין "מכירי לויים" (גיטין ל"א). ושני הסברים עיקריים נאמרו לדין זה: א. רש"י (גיטין שם ד"ה במכירי) מסביר, שהמעשר הוא ממון של כלל שבט הלויים. ברגע שכל הלויים יודעים שמפריש זה רגיל לתת את המעשר ללוי מסויים - הם מתייאשים ממנו. וממילא אותו לוי נשאר לבדו. ב. לדעת בעלי התוס' (ב"ב קכג ע"ב ד"ה הכא) הלכה זו נובעת מדין "מתנה מועטת", שמי שמבטיח לחבירו - אסור לו לחזור בו. מרן הראש"ל צ, הגר"מ אליהו שליט"א, הורה שניתן ליצור "מכיר" ע"י התחייבות בפני הלוי (בע"פ או בכתב), שיהיה רגיל לתת את המעשר רק אליו. הנחיה זו מסתמכת על שיטת בעלי התוס'. לשיטת רש"י, האומר שכל הלויים האחרים מתייאשים, הדבר יותר פשוט כשמדובר במעשר ראשון היום. שהרי המנהג המקובל הוא לסמוך על אותם פוסקים, שמקילים ואומרים שלא לתת את המעשר, וממילא כל הלויים מתייאשים חוץ מאותו לוי שיועד שהוא אמור לקבל את המעשר.

2. חוזה ההלוואה למעשר ראשון ב"בית האוצר"

ה ס כ ס

בין: מר _____, להלן: המלוה.

לבין: מר _____ הלוי _____ ע"י נציגו הרב _____, להלן: הלווה.

הלווה מאשר את קבלת ההלוואה בסך 25 ש"ח, ומתחייב לפרוע אותה בתנאים שייקבעו להלן:

א. פירעון ההלוואה יוכל להיות מפירות "מעשר ראשון" שיגיעו מהמלוה ללווה במשך שנה אחת, החל מיום כניסת חוזה זה לתוקף.

ב. מוסכם בין הצדדים שמחיר הפירות, לצורך חוזה זה, יהיה 25 ש"ח.

ג. המלוה מבטיח שיהיה רגיל לתת באופן קבוע את המעשר הראשון שיהיה ברשותו רק ללווה ולא לאחר. דינו יהיה כ"מכירי לויים".

ד. הלוואה זו תהיה כפופה לתקנות חז"ל (עפ"י הסוגיא בגיטין דף ל).

ה. הלווה יהיה רשאי, אם ירצה, לפרוע את החוב במזומן.

ו. חוזה זה יכנס לתוקף עם קבלת הכסף לידי הלווה או נציגו.

ובאנו על החתום בתאריך _____ תשנ"ו:

המלוה: _____ הלווה: _____

* באמירת וסח ההפרשה, מן ראוי להוסיף:

המעשר הראשון יהיה קנוי ללוי עפ"י ההסכם שנחתם עימנו.

3. מטבע לחילול מעשר שני

במסגרת הטיפול במעשרות ב"בית האוצר" נכללת מטבע לחילול מעשר שני. הכנת המטבע במסגרת "בית האוצר" מסייעת למנויים בכמה היבטים:

א. הדאגה לריקון המטבע מקדושתה בכל פעם שהיא מתמלאת. (בערכים של היום, ערך הפרוטה הוא כ-2 אג', ובמטבע החדשה של 10 שקלים יש אפשרות לכ-5,000 חילולים. דוקא משום כך יש חשש שהאדם ישכח מקימה של המטבע ולא ידאג לחלל אותה בזמן).

ב. שמירת המטבע והטיפול בה בזמן ביעור המעשרות.

ג. סידור "חלק חמור" או "פרוטה חמורה" בכל מטבע.

עפ"י הוראת הראשל"צ, הגר"מ אליהו שליט"א, נקבע שהמטבעות תהיינה שייכות לחברי "בית האוצר". (בענין זה, עי' מאמרו של הרב אהוד אחיטוב, "אמונת עתיק" 6 עמ' 29). בכל מטבע של 10 שקלים יהיו 20 שותפים, ולכל אחד מהם יהיו מעט יותר מ-20 חילולים בכל יום. האחראי על "בית האוצר" יהיה שותף בכל אחת מהמטבעות, ומכוח זה תהיה לו הסמכות לחלל את קדושתה בכל יום.

את האפשרות הזאת למדנו מדין הפרשת תר"מ בשותפים. על כך נאמר במשנה (תרומות פ"ג מ"ג) שהם יכולים לתקן את הפירות המשותפים ללא צורך בקבלת רשות מפורשת זה מזה או במינוי שליחות מפורש זה לזה.

ב"בית האוצר" ישנה הקפדה על רישום מסודר של המטבעות ושל המנויים להם שייכת כל מטבע. זאת מפני שאם המפריש אינו מחלל על מטבע מסויימת - החילול אינו מועיל. המקור לכך הוא במה שכתב הכס"מ (מע"ש פ"ד הט"ו), שמה שנאמר: "האומר מעשר שני מחולל על סלע שתעלה בידי מכיס זה... הרי זה חילל" - מועיל רק למ"ד "יש ברירה". ומכאן שאם לא יהיה בירור של אותה מטבע (או למ"ד "אין ברירה") - החילול אינו מועיל.

סדר החילול מושפע מכך שהמטבע שייכת למפריש. כידוע, המחלל מעשר שני שלו על מטבע שלו - מוסיף חומש, ואילו המחלל מעשר שני שלו על מטבע של חברו - אינו מוסיף חומש (רמב"ם מע"ש פ"ה ה"א-ה"ח). לאור זאת, חברי "בית האוצר", שהם שותפים בבעלות על המטבעות, צריכים להוסיף חומש בחילול. אבל גם זה לא תמיד פשוט. ישנם מקרים בהם אין מוסיפים חומש, כגון: אדם המפריש מעשרות ומחלל מעשר שני של אדם אחר (שם), אשה המחללת מע"ש שלה (רמב"ם פ"ה ה"ב; שמירת שבת כהלכתה פרק יא הע' פג) או אדם המחלל את המטבע שלו על מטבע אחר (לדעת הרמב"ם, פ"ה ה"ג, אינו מוסיף חומש; ולדעת התוס', ב"מ נד ע"ב ד"ה ולא, מוסיף חומש).

הפוסקים בדורנו העירו, שאם אדם מוסיף חומש במקרה שבו אין צורך להוסיף - החילול לא חל. וזאת מפני שבמקרה כזה הפרוטה נחלקת לשני חלקים: חלק אחד לקרן, שהיא קדושה בקדושת מעשר שני, וחלק שני לחומש, שהוא חולין. ואז יוצא שהקרן מתחללת על פחות מפרוטה. (מנחת שלמה סי' סז אות יד). מהסיבה הזאת הנחינו את כל מנויי "בית האוצר" לומר בכל הפרשה שהמעשר יהיה מחולל על פרוטה ורבע. (ויש שהצריכו לומר כך גם בלאו הכי: תוס' גיטין סה ע"א ד"ה ואמה; חז"א דמאי סי' טו ס"ק יא; כרם ציון פרק מא סעי' טז).

הצורך ב"פרוטה חמורה" - נדיר בדרך כלל. אך הבעיה מצויה בגינות פרטיות. אם אדם קוטף מן העץ פרי בודד קטן ומפריש ממנו תרו"מ - המעשר אינו שוה פרוטה, ואז יש מחלוקת אם אפשר לחלל אותו. אבל אם יש באותה מטבע חלק שכבר נתפס בקדושת מעשר שני - אפשר לחלל עליה מעשר שאינו שוה פרוטה, לכל הדעות. (בענין זה עי' בהרחבה במאמרו של הרב אהוד אחיטוב, "אמונת עתיק" 6). אופן ההכנה של המטבעות נעשה עפ"י שיטתו של מרן הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' נג-נד). לדעתו, כדי שאפשר יהיה לחלל לכתחילה מעשר שאינו שוה פרוטה, צריך שהחילול הראשון יהיה בשוויו דווקא (עי' מאמר הרב אחיטוב שם). הכנת ה"חלק החמור" נעשתה ע"י חילול מעשר שני של חיטה שגדלה באחד היישובים בהר חברון. על כל מטבע חולל מעשר שני ששוויו היה כ-10 אג'. החילול היה לפי אותו ערך ולא על פרוטה בודדת.

לקראת שנת תשנ"ז תוקם מערכת לטיפול בנתינת מעשר עני.

הרה"ג דוב ליאור שליט"א

כלאים במאכל בהמה

הצגת הבעיה

שדה הזרועה עשב רודוס (מאכל בהמה), שכל החורף הוא רדום (רק חמישה ס"מ מבצבצים מעל פני הקרקע), ובאביב הוא מתעורר לצמיחה. החקלאי רוצה לנצל את השטח כדי לזרוע שם אפונת-דן שיקצרו אותה לבהמות לפני שהפרי יבשיל (שאו עדיין אין זה ראוי למאכל אדם). האם יש בזה איסור כלאים?
הבעיה שעומדת לפנינו מתפצלת לשתיים: האם בכלל במאכל בהמה שייך איסור כלאים? ואם תמצא לומר ששייך בו איסור כלאים, האם האיסור נוהג גם באופן שאחד המינים במצב רדום?

1. דין כלאים במאכל בהמה

האחרונים נחלקו בהבנת דברי הרמב"ם (הל' כלאים פ"א ה"ד), שכתב:
אין איסור משום כלאי זרעים אלא זרעים הראויין למאכל אדם, אבל עשבים המרים וכיוצא בהן מן העיקרין שאינן ראויין אלא לרפואה וכיוצא בהם, אין בהם משום כלאי זרעים.
לדעת הכס"מ (לרמב"ם שם), ה"ז (י"ד סי' רצו ס"ק ב) ועוד אחרונים, גם במאכל בהמה שייך דין כלאים. ולדעתם, הרמב"ם אינו ממעט אלא עשבים מרים ועשבי רפואה. לעומתם יש הרבה שחולקים עליהם, ואומרים שבמאכל בהמה אין איסור כלאים: כן דעת מראה הפנים (לירושלמי פ"א ה"א), וכן כתב במשפט כהן (ס' כו) שפשטות דברי הרמב"ם מורים כן, והתיר לזרוע "וויקא" עם שבולת שועל לצורך גדול. ובמרכבת המשנה (ח"ג) העלה דאין איסור תורה אלא במאכל אדם, ומשום מראית העין אסור אפילו בעשבים שהם מאכל בהמה.
ובמראה הפנים שם מוכח שגם לדעת האוסרים - אינו אלא מדרבנן, וכן החזון איש (כלאים סי' א ס"ק יב) נוטה להתיר כלאים משני מיני מאכל בהמה.

2. מאכל אדם עם מאכל בהמה

מכל האמור לעיל היה נראה שיש מקום להתיר לצורך גדול שני מיני מאכל בהמה, ועל אף שאילו היו משאירים את אפונת דן היתה ראויה למאכל אדם, ואם זורעים מאכל אדם עם מאכל בהמה יש דיון באחרונים אם שרי לדעת המתירים (עיין חוקות שדה, תלמי שדה א, ו). אולם בנידון דידן, שכוונתו לקצור קודם שיעשו פירות כי הוא צריך את זה למאכל בהמתו, ואין כלל רגילות להשאיר בשדה עד שיעשו גרעינים - על כגון דא כתב החזו"א (מובא בתלמי שדה שם א, ה) שאין בזה איסור כלאים, היות ובעינן זריעה הרגילה ברוב בני אדם, ואילו כאן דעתו לקצור קודם שיעשו פירות. נמצאנו למדים שיש מקום להתיר במקום הצורך לזרוע שני מינים אלה לצורך בהמה.

3. זרעת כללים כשמיין אחד לא יצמח

ונראה שבנידון דידן יש עוד סניף חשוב להיתר. במסכת כללים (פ"ב מ"ה) שנינו: היתה שדהו זרועה קנבוס או לוף - לא יהא זורע ובא על גביהם, שאינן עושין אלא לשלשה שנים.

זוהי גירסת הר"ש, הרא"ש והראב"ד, ואילו הרמב"ם גורס אחרת (עי' פ"ב הי"ב). נמצא שלדעת הראב"ד וסיעתו אם ברור לנו שכעת לא יצמחו הזרעים הטמונים בקרקע - רשאי לזרוע על גביהם, ודלא כהרמב"ם. ומה שהמשנה אוסרת זה משום שמדובר שם במקרה שזרען ולא צמחו וייתכן שיצמחו גם בשנה זו. וכן הגר"א (שנ"א שם), אם כי גורס קצת אחרת, נראה שמסכים לשיטת הראב"ד. לכן, היות וכל החורף הרודוס הוא רדום והוא נמוך מאד (פחות מטפח), כך שגם למראית עין אין לחשוש - נראה שיש כאן מקום נוסף להקל.

מסקנה

- א. למעשה נראה שיש להקל בצירוף כל סניפי ההיתר: שיטת הראב"ד וסיעתו שלא שייך בכגון זה איסור כללים.
- ב. שאיננו זורע כאן במפולת יד (גר"א סי' רצו ס"ק ז, תלמי שדה אות כז).
- ג. השיטה שכל איסור כללים בזמננו אינו אלא דרבנן (תוס' יבמות פא ע"א, הקדמה למשפטי ארץ, תלמי שדה אות י).
- ד. שיטות האחרונים שבמאכל בהמה לא שייך איסור כללים.

ומכל האמור נראה, שאם זה לצורך, יהיה מותר לזרוע את אפונת-דן למאכל בהמה על גבי עשב רודוס בחורף.

הרב יואל פרידמן

הדלקת נר חנוכה משמן תרומה טמאה

שאלה

נהגו בירושלים, שכאשר מפרישים תרומה משמן שהוא טבל - מפרישים את השיעור שחייבים מעיקר הדין, דהיינו 1/50 לתרומה גדולה ועוד 1/100 לתרומת מעשר. ואת התרומה ותרומת המעשר - נותנים לכהן¹. השאלה היא, מהו השימוש המותר בשמן תרומה? האם מותר להדליק בו נר חנוכה?

תשובה

צריך להבחין בין שמן תרומה טהורה, שבזה"ז הוא אסור בשימוש, לבין תרומה טמאה שמותר לכהן ליהנות משריפתה (רמב"ם הל' תרומות פ"ב הל"ד, פ"א ה"א).

הגמ' (שבת כא ע"ב) הביאה את דברי רב:

פתילות ושמן שאמרו חכמים - אין מדליקין בהן בשבת - מדליקין בהן בחנוכה, בין בחול בין בשבת... קסבר: כבתה אין זקוק לה ואסור להשתמש לאורה.

וכדעת רב נפסק להלכה ברמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"ו) והשו"ע (אור"ח סי' תרעג סעי' א). ומכאן יוצא לכאורה, שמותר להדליק בשמן תרומה טמאה (להלן: שמן שריפה), כי הוא אחד מהשמונים המנויים במשנה שנאסרו בשבת.

בשו"ת שער אפרים (סי' לח) כתב שאין להדליק שמן שריפה לנר חנוכה. וטעמו - שכיון שהשמן מיועד רק לשריפה, נמצא ש"כתותי מיכתת שיעוריה", כדין איסורי הנאה, ואין כאן שיעור ההדלקה של "עד שתכלה רגל מן השוק"². אך רוב הפוסקים אמרו שלא אמרין בכה"ג "כתותי מיכתת שיעוריה" מכמה טעמים:

א. יש אומרים שהחסרון של "כתותי מיכתת שיעוריה" נאמר רק באיסורי הנאה כמו עיר הנדחת וכדו', אך תרומה טמאה אינה מאיסורי הנאה³.
ב. השיעור של השמן אינו חלק מהותי בקיום המצוה, ורק צריך שידלק פרק זמן מוגדר. ובכה"ג לא אמרין "כתותי מיכתת שיעוריה"⁴.

1. ארץ חפץ (נתיב ד' ס"ק לו), עיר הקודש והמקדש (ח"ג עמ' ע סעי' ג), ועי' מקראי קודש (לגרצ"פ פרנק חנוכה סי' יט), ועי' חוברת הפרשת תרומה במערכת הצבורית (הוצאת המכון, עמ' 97-98).
2. ולמעשה הסתפק בכך גם הפמ"ג (סי' תרעג א"א ס"ק א), וכן בראש יוסף (שבת כו), ולפי"ז הנאמר בגמ': "פתילות ושמונים..." לא איירי אלא בפתילות ושמונים שאינם דולקים יפה, ולא בשמן שריפה.

3. אורח משפט (אור"ח סי' קמג) בדעת תוס' (סוטה כה), ושם מביא תוס' (סוכה לה ע"א) ממנו מוכח שאמרין כן גם לגבי תרומה טמאה. ועי' שבט הלוי (ח"ו סי' פו) שכתב שבזה"ז בתרומה דרבנן ודאי לא אמרי' "כתותי מיכתת".

4. שו"ת שב יעקב (ח"א סי' נ), שו"ת רמ"ץ (אור"ח סי' נ), שו"ת תורת חסד (אור"ח סי' ס): מובאים בשד"ח (מערכת חנוכה אות ג ד"ה אך), אורח משפט (אור"ח סי' קמג), שו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' מז), שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' כ פ"ב), מאורי האש (להגרש"ז אויערבך, פרק ה ענף ב עמ' צה).

שאלת ההדלקה של שמן שריפה בחנוכה, נידונה בירושלמי (סוף מס' תרומות):
א"ר ניסא... מי שאין לו שמן של חולין - מדליק שמן שריפה בחנוכה.

רוב הפרשנים והפוסקים מבארים שהירושלמי דן בשאלה אם מותר לישראל להדליק שמן שריפה. לשיטה זו יש לפרש את הירושלמי בשני אופנים:

א. אעפ"י שאסור לו ליהנות בתרומה הנאה של כליו - הישראל אינו נהנה הנאה אישית כי אסור להשתמש לאור נרות החנוכה. הוא גם אינו נהנה מהמצוה כי מצוות לאו ליהנות ניתנו.⁵

ב. המשל"מ (הל' תרומות פ"ב ה"ד) כתב בדעת הר"ש והרמב"ם שהאיסור של ישראל ליהנות הנאה של כליו מתרומה הוא רק איסור דרבנן. לפי"ז הוא מבאר שכאשר אין לו שמן אחר חכמים התירו לו הנאה של כליו במקום מצוות נר חנוכה.

וכך פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ח):

ומי שאין לו שמן חולין להדליק נר חנוכה - מדליק שמן שריפה שלא ברשות כהן.

לעומת זאת, כתב המשל"מ שלשיטת התוס' (יבמות סו ע"ב ד"ה לא) שסוברים שהנאה של כליו אסורה לזר מהתורה - יש לפרש את הירושלמי בכהן, כי לא יתכן שהתירו איסור דאורייתא להדלקת נר חנוכה, ואפי' אם אין לו שמן אחר.⁶ ולשיטה זו, יש לבאר בשני אופנים (אחרים) מדוע ייאסר לכהן להדליק נ"ח כשאין לו שמן אחר:

ג. אנו חוששים שמא יישאר שמן, ואותו שמן ייאסר בהנאה כדין שאר נרות חנוכה, ומביאו לבית הפסול.⁷

ד. כיון שקי"ל אסור להשתמש לאורה - אין הכהן נהנה כראוי מהדלקת הנרות והוא כמפסיד תרומה.⁸

לסיכום, נראה שיש להקל, כי אין הכרח לפרש לדעת התוס' שהירושלמי מדבר בכהן (ואפשר לפרשם כפי' א' לעיל), ובפרט שדברי הרמב"ם ברורים ומבוררים. ולכן: מותר לכהן להדליק בשמן שריפה. ואילו לישראל - הדבר אסור, כי בימינו לכולם יש די שמן, ורק במקרה שאין לו שמן אחר - מותר.⁹

5. כן פירשו: מהר"י קורקוס (לרמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ח), פנ"י (שבת כא ד"ה אמר רב הונא), פנ"מ (לירושלמי שם), ועי' מראה הפנים שמוכיח מכאן שאמרי' מצוות לאו ליהנות ניתנו אף במצוות דרבנן. ועי' ראש יוסף (שבת כו ע"א), פמ"ג (שם), שד"ח (מערכת חנוכה אות ג).
6. וכ"כ מצפה איתן (פסחים לד ע"א), ובאג"מ (אורח ח"א קצא) הסתפק בדעת תוס'.
7. פנ"י (שם). ועי' רמב"ם (הל' שמרי' פ"ה ה"ד), "שבת הארץ" (שם אות א/2). ומרן הגר"ש ישראלי זצ"ל (בשיעור כללי בישיבת מרכז הרב, כסלו תשנ"ה) דחה פירוש זה, כי קי"ל שמותר השמן מעבר לשיעור, אינו מוקצה למצוותו עפ"י שר"ע (סי' תרעב סעי' ב). ועי' אורח משפט (סי' קמד).
8. וכך ביאר מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל את דעת התוס'. וכ"כ האדר"ת (הגהות טוב ירושלים לירושלמי שם), וכעין זה כתב בפנ"י (שבת כג ע"ב ד"ה אמנם לע"ד), שאין להדליק שמן שריפה ביום מפני ששרגא בטיהרא מאי מהני, והוא כמפסיד תרומה. אך בשו"ת ארבע טורי אבן (סי' יב), מנחת שלמה (סי' מב עמ' רכג ד"ה הן) והמעשר והתרומה (עמ' קיז) כתבו שלא הוה מפסיד.
9. ועי' מקראי קדש (להגרצ"פ פראנק, חנוכה סי' יט) שהתיר לישראל להדליק שמן שריפה ולא הבחין בין יש לאין לו שמן אחר, וצ"ע.

הרב יהודה הלוי עמיחי

שאלת גשמים בחקלאי שלא רוצה גשם

שאלה

חקלאים שגרים באזור שמגדלים גידולים חקלאיים שיינזקו מגשמים בתחילת מרחשוון. האם צריכים לשאול גשמים בברכת השנים מז' במרחשוון?

תשובה

לדעת רבן גמליאל (תענית פ"א מ"ג), שואלים גשמים החל מז' במרחשוון. ור' חנניה אומר (תענית י"א) שבגולה שואלים מהיום השישים בתקופה. רש"י (שם) מבאר שבגולה מתחילים ביום השישים, מכיון שהגולה היא במקום נמוך, ואין להם צורך במטר בז' במרחשוון אלא מאוחר יותר (22-23 נובמבר). אנו לומדים מזה, ששאלת הגשמים מתייחסת לצורך בגשם - כל מקום לפי צרכיו. עפ"י זה יש לשאול לגבי חקלאים הגרים באזור בא"י שהגשמים בתחילת מרחשוון מזיקים לו. האם הם רשאים שלא לשאול עד תקופה מאוחרת יותר.

מסופר בגמרא (תענית יד ע"ב) שאנשי גינה שאלו את רבי אם במקומם, שזקוקים לגשם בתקופת תמוז, ישאלו בברכת השנים או בשומע תפילה? וענה, שדינם כיחידים לשאול בשומע תפילה, ואין להם לשנות ממטבע הברכה. וכך נפסק להלכה בשו"ע (סי' קיז סעי' ב), שאנשי מקום מסויים הזקוקים לגשמים בתקופת הקיץ - יכולים להוסיף בברכת שומע תפילה אבל לא לשנות בברכת השנים. (ועי' שו"ת הרא"ש, כלל ד' סי' י, שחילק בין ארץ גדולה למקום בודד).

השאלה שנידונה בפנינו איננה בתפילה לגשם בתקופת הקיץ, אלא להיפך, בחשש שהגשם יגרום הפסד. בשאלה דומה דן הרמב"ם (בפיה"מ, תענית פ"א מ"ג): וכל זה (ששואלים בז' מרחשוון) - בארץ ישראל וכל שהוא דומה לה... אבל בשאר הארצות - הרי תהיה השאלה בזמן הראוי לגשמים באותו המקום... לפי שיש ארצות שאין זמן הגשמים מתחיל אלא מניסן, ויש ארצות שבמרחשוון יהיה בהם קיץ, ואין הגשמים בו לברכה אלא מאבד ומשמיד, ואיך ישאלו אנשים אותו מקום גשמים במרחשוון? האם אין זה שקר? וזה דבר נכון וברור.

עפ"י זה כתב בכף החיים (סי' קיז אות טוב):

ומיהו, אם יש מקום שמזיק להם הגשם מתשרי עד ניסן, שיבוא עי"ז חוליים רעים ר"ל - משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות דאין להם לשאול גשמים בימים ההם אלא אומרים כמו בקיץ, ורק בזמן שנצרך להם שואלים בשומע תפילה, וכמ"ש בשו"ע.

ולמעשה, נראה שכל זה בארץ שבה הגשם מזיק לכולם. אולם במקום שהחל החורף ורוב החקלאות צריכה לגשם - גם אנשי המקום שאינם זקוקים עתה לגשם אינם אלא כיחידים, ועליהם לשאול גשם בברכת השנים מז' במרחשוון. עם זאת, הם יכולים לבקש בשומע תפילה שלא ירדו גשמים במקום שהגידול עלול להתקלקל, אלא יהא לברכה בלבד.

הרב יהודה הלוי עמיחי

ערלה ב"גאת"

שאלה

צמח ה"גאת" הוא צמח רב שנתי. העלים שלו נאכלים בייחוד ע"י זקני יהודי תימן לשם חיזוק הגוף. העלים לא נאכלים ממש אלא נלעסים, ולאחר מכן פולטים את השאריות שלהם. עתה עומדים לגדל את ה"גאת" בחממות (עבור "עלי קטיף"), כדי שיהיה נקי מחרקים. האם יש בו איסור ערלה?

תשובה

נאמר בתורה (ויקרא יט כג) "כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל ל' ומבואר בירושלמי (ערלה פ"א ה"א) שרק עץ מאכל מתחייב בערלה. ולפי"ז יש לומר שה"גאת", שאינו מאכל ממש - פטור מערלה.

בגמ' (נדה ח ע"א) יש דיון לגבי ערלה בשרף הנוסף מעצי הקטף, אף שזה אינו "עץ מאכל". ובש"ת אבני נזר (אר"ח סי' סו אות ג) הסתפק בדינו של שרף כזה, שנטעו לצורך הקטורת, מפני שחיבת הקודש משויא ליה אוכלא. וכיון שכך - הריהו "עץ מאכל", וחייב בערלה. אלא שבהר צבי (זרעים ח"ב סי' ו אות ב) דחה את הדברים, ודימה את השרף למש"כ הרדב"ז (סי' תקסג) שאין חיוב ערלה בקני סוכר, כיון שמשתמשים רק במים היוצאים מהעץ, וזה איננו פרי. שכן "וערלתם... את פרי" - אמר רחמנא, ולא המים היוצאים מעצו. ובנד"ד, שרק לועסים את עלי ה"גאת" ומוצצים את הנוזלים שבהם - אינו פרי, ופטור מערלה. מצאנו דוגמא נוספת הדומה ל"גאת": "הזנגביל" (הנקרא אנגב"ר) הוא שורש שמשתמשים בו לטעם. לגביו כתב הרע"ב (ערלה פ"ב מ"י) שחייב בערלה, וכן מובא בפירוש המשנה להרמב"ם (ערלה שם). וא"כ גם בנידון דידן יש לחייב בערלה. אלא שכבר העיר הרב קאפח שליט"א (פיה"מ להרמב"ם ערלה פ"ב מ"י הערה 23) שהתרגום המובא בדפוסים בטעות יסודו. וכן מפורש ברמב"ן (ברכות לו ע"ב ד"ה ולענין הפלפלין) שאין בזנגביל ערלה כי הוא שורש בלבד.

ובספר כפות תמרים (יומא פא ע"ב ד"ה ודע) כתב שעץ שאינו נאכל בעצמו - הרי הוא תבלין ואינו עץ מאכל. וכן כתב החזו"א (דיני ערלה סעי' לט), והוסיף שאם אוכלים אותו - (כגון: פלפלים וכדו') - חייב. וה"גאת" הריהו תבלין שאינו נאכל, כי אין בולעים אותו אלא מוצצים את הנוזלים שבו. יש להוסיף עוד, שלעיסת ה"גאת" אינה אכילה רגילה, והיא אינה אפי' כמציצת קני הסוכר שנידונה לעיל. לעיסתה הינה כעין תרופה, וכבר כתב הרדב"ז (סי' תצט) שעץ הניטע לרפואה אינו עץ מאכל, שנא': "והיה פרי למאכל ועלהו לתרופה", וכ"כ לענין הוורד (סי' מד) והביאו רעק"א (סי' רצד סעי' כג).

העולה לנו לדינא, שאין ב"גאת" חשש ערלה, ואמר לנו הרה"ג יוסף קאפח שליט"א שכן מנהג יוצאי תימן, שלא לחשוש לאיסור ערלה ב"גאת" (והוסיף שפטור מתר"מ, ומברכים עליו רק אגב שתיית מים. וע"ע בחוברת "תנובות שדה" מס' 2).

הרב אהוד אחיטוב

שתילת כרוב סמוך לשתילי "גאת"

שאלה

חקלאי שתל שיחי "גאת", באלו תנאים הוא יכול לשתול שתילי כרוב בין השורות?

תשובה

שיח ה"גאת" - גזעו מעוצה והוא שיח רב שנתי, לכן דינו כאילן לכל דבר. הלכה פסוקה היא שאין איסור כלאים בזריעת מיני אילנות שונים יחד ובזריעת ירק עם אילן¹. כלאי-אילן האסורים הם בהרכבת מיני אילנות שונים או ירק על אילן².

במקרה שלנו, החקלאי רוצה לשתול את הכרוב סמוך לאילן, ויש לדון אם יש צורך להרחיק ביניהם כדי שלא תיווצר הרכבה של הירק על שרשי ה"גאת". ובזה דנו הראשונים:

יש הסוברים שהרכבה על השרשים כמוה כהרכבה גמורה³, ואין לזרוע מעל גבי השורש אם שרשי הירקות יחדרו לשורשי העץ. עפ"י אותה שיטה יש אומרים שתמיד רצוי לזרוע במרחק של ג' טפחים מהגזע כדי שלא יראה כמרכיב על השרשים⁴.

ויש חולקים וסוברים שכל האיסור האמור שם הוא בהרכבה על זמורה שהוברכה באדמה, אך אין כלל איסור בהרכבה על שרשים⁵, וכמותם פסק השו"ע (יר"ד סי' רצה סעי' ה). הדעה המקובלת באחרונים היא שלא לזרוע על שרשי אילן אם עלולה להיווצר הרכבה על השרשים⁶.

מסקנה

אין בידינו מידע ברור על התפרסות שרשי ה"גאת" מהגזע, ועד כמה שרשי ה"גאת" חדירים לשרשי הכרוב. משום כך, יש לשתול את הכרוב במרחק ג' טפחים (כ-30 ס"מ) מגזע ה"גאת". דבר זה מותר לכל הדעות, מפני שאין וודאות שתיווצר הרכבה על השרשים, ומשום שאין רצונו של החקלאי בהרכבה זו⁷.

1. תוספתא (כלאים פרק א הל' י), רמב"ם (כלאים פ"א ה"ו), שו"ע (יר"ד סי' רצד סעי' ג).
2. קידושין (לט ע"א), רמב"ם (כלאים פ"א ה"ה), שו"ע (יר"ד סי' רצד סעי' א).
3. ר"ן (לר"ף קידושין טז ע"א, ד"ה הלכך), ר"ש (כלאים פ"ז הל' א), כס"מ (כלאים פ"א ה"ו) בדעת הרמב"ם (שם), עפ"י ירושלמי (כלאים פ"ז מ"א).
4. תוס' (קידושין לט ע"א ד"ה לא קי"ל), מהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ו). בב"י (יר"ד סי' רצה ד"ה ויש איסור) כתב על דברי התוס': "דמדת היושר והטוב הוא ולא מן הדין, אלא מפני מראית העין".
5. רא"ש (הלכות קטנות, כלאים פ"א סי' ה).
6. שו"ך (סי' רצה ס"ק ב), גר"א (שם ס"ק יא), משפט כהן (סי' כ), חוקות שדה (סעי' יא, ובתלמי שדה הע' מז). ועי' זרע הארץ (כלאי אילן הל' י), ארץ חמדה (כלאים מדור ב פרקים ז-ט).
7. באה"ט (שם ס"ק ד) ונקט להחמיר בכל מקרה להרחיק ג' טפחים.

הרב יגאל הדאיה

הפרשת חלה מעיסת סופגניות

שאלה

הלש עיסה לסופגניות של חנוכה כשיעור חלה. האם חייב להפריש בברכה?

תשובה

עיסה החייבת בחלה היא דוקא עיסה הנקראת "לחם" (פסחים לו ע"ב), כדכתיב: "באכלכם מלחם הארץ" (במדבר טו יט) וכל עיסה הנאפת בתנור קרויה "לחם", כדכתיב: "ואפו עשר נשים לחמיהם בתנור אחד" (ויקרא כו כו).

לעומת זאת, **בעיסה הנאפת במחבת** (אילפס), נחלקו האמוראים (פסחים לו ע"א) מה דינה. ההלכה נפסקה בשו"ע (יר"ד סי' שכט סעי' ב) **שהיא חייבת בחלה**. ובירושלמי (חלה פ"א ה"ג) אמרו, שעיסה שנתבשלה באילפס שיש בו משקה, כגון שטוגנה בשמן או בושלה במים - אינה קרויה "לחם", ופטורה מן החלה (וכן פסק בשו"ע שם). ולפי"ז, סופגניות של חנוכה שמטגנים אותם במחבת בתוך שמן פטורות מחלה.

אלא שדעת ר"ת (מובא בתוס' פסחים שם) היא שלא פטרה התורה טיגון בשמן אלא כאשר לש עיסה רכה ומטגנה, אבל הלש עיסה עבה כעיסת הלחם, הרי נתחייבה בחלה בזמן הלישה ושוב אינה נפטרת בשעת הטיגון. ולדבריו, הסופגניות של חנוכה חייבות בחלה כיון שעיסתן עבה בשעת הלישה.

מאיך גיסא, דעת הר"ש (חלה פ"א מ"ה) היא שאם כוונת הלש היתה לטגן את העיסה במשקה, לא נתחייבה העיסה בחלה אף אם היתה עיסה עבה, אא"כ אפה מקצת מן העיסה בתנור, שאז כל העיסה חייבת בחלה. ולדבריו, הסופגניות פטורות מחלה, אם לש מתחילה את כל העיסה ע"מ לטגנה בשמן.

בעקבות מחלוקת זו נהג מהר"ם מרוטנבורג (מובא ברא"ש פסחים פ"ב סי' טז) לצוות לבני ביתו שאם רוצים ללוש עיסה עבה ע"מ לבשלה ולטגנה במים או בשמן, שיאפו מעט מהעיסה בתנור כדי שהעיסה תתחייב בחלה לכל הדעות.

למעשה בשו"ע (יר"ד סי' שכט סעי' ג-ד) פסק כדעת רבינו שמשון שכל שלש עיסה ע"מ לטגנה - הרי היא פטורה מהחלה. ואילו הש"ך (שו"ע שם ס"ק ז) כתב לחוש לדעת ר"ת ולהפריש חלה ללא ברכה, או לעשות כתקנת מהר"ם מרוטנבורג (המזכרת לעיל) *.

לסיכום, הלש עיסה ע"מ לטגן ממנה סופגניות, אם יש בה שיעור חלה יפריש ממנה חלה ללא ברכה. ברם, אם דעתו לאפות חלק מהעיסה בתנור - כל העיסה חייבת בחלה, ויפריש בברכה.

* מה שמערבים שמן וסוכר בעיסה אינו פוטר: עי' שו"ע (סי' שכט סעי' ט). ואף לחולקים - היינו כשאין בעיסה שום מים, עי' שו"ת הרא"ש (כלל ב סי' יד).

הרב עזריאל אריאל

הפרשה מראש בגינת הבית

הצגת הבעיה

כאשר קוטפים פרי בודד מן העץ ולא מכניסים אותו לבית - הוא פטור ממעשרות. כאשר מדובר באשכול ענבים או בפרי הדר (העשוי פלחים פלחים) הגדל בחצר פרטית - הוא חייב במעשרות גם אם הוא נאכל בחוץ¹. נדרש א"כ פתרון מעשי לבני הבית הקוטפים פירות מן העץ. הדרך לכך היא הפרשה מראש של הפירות שייקטפו מן העץ². סדר הפרשה זה, המיועד לקלמנטינות, מבוסס על ההנחה שבמשך שבוע נקטפים 200 פירות לכל היותר.

הנחיות:

יש לקחת שלושה פירות ולהניח אחד מהם במקום גבוה יותר מאשר השנים האחרים, ולומר את נוסח ההפרשה. יש לוודא שהפירות קיימים במשך כל השבוע. יש לחזור על פעולה זו בתחילת כל שבוע.

הקדמה:

הפרשה זו תחול בכל פעם שמישהו יקטוף פרי מן העץ (או יקח פרי הנושר ממנו) במשך השבוע הקרוב, החל מעכשיו. ההפרשות השונות יחולו בזו אחר זו לפי הסדר הנהוג.

תרומה גדולה:

העשירית העליונה מהטבל שבפרי העליון מבין הפירות שלפני - תהיה תרומה גדולה.

מעשר ראשון:

כמות השוה ל-1/99 מהפרי שברצוני לתקן בכל פעם, שתהיה בצד העליון של הטבל שבפירות האחרים שלפני, ועוד תשעה חלקים כאלה שיהיו בצד העליון של הפרי שברצוני לתקן בכל פעם - יהיו מעשר ראשון.

תרומת מעשר:

אותו 1/99 בפירות שלפני, שאמרתי שיהיה מעשר ראשון - יהיה תרומת מעשר.

מעשר שני:

עוד תשעה חלקים כאלה, שיהיו בצד התחתון של הפרי שברצוני לתקן באותה פעם - יהיו מעשר שני.

חילול המעשר:

מעשר שני זה, הוא וחומשו, יהיה מחולל על פרוטה ורבע במטבע המיוחדת לי ב"בית האוצר"³.

1. בפרי המורכב מחלקים היכולים להיפרד זה מזה (כמו: אשכול ענבים, רימון וכדו') גם חצר קובעת למעשרות: עי' רמב"ם (מעשר פ"ד ה"ז-ה"ח, הט"ו-ה"ח). בעזרת ה', נעסוק בנושא זה בהרחבה באחד הגליונות הבאים.
2. סדר הפרשה זה מבוסס על מה שנכתב בחוברת "הפרשת תר"מ במערכת הצבורית" (בהוצאת המכון, פרק טו, וכן בנספח יב).
3. לכל חבר ב"בית האוצר" יש בעלות על שווי של 49 אג' מתוך מטבע של 10 שקלים, והדבר נותן לו אפשרות ל-20 חילולים בלבד בכל יום. אך הממונה על "בית האוצר" השאיר בכל מטבע חלק פנוי שבו הוא מאפשר לכל מנוי עוד 60 חילולים ביום. בנוסף לכך, ניתן לסמוך בשעת הדחק על כך שהממונה התנה מראש שהמטבע תתחלל בכל פעם שאחד המנויים ימלא את החלק שיש לו באותה מטבע.

ר' ישראל שריר *

שיטתו של מרן הגר"ש ישראל זצ"ל בענין שלימות הארץ

ב"ה, ד' תשרי התשנ"ו
לכבוד מערכת "אמונת עתיד"
מכון התורה והארץ
השלום והברכה!

בגליון תמוז-אב תשנ"ה הופיע תקציר דברים שנאמרו ע"י הרב מרדכי גרינבלט באזכרה למר"ר הרב שאול ישראלי זצ"ל.

אבקש לעמוד על טעות שנפלה בדבריו באשר לדעתו של הרב זצ"ל ביחס למפעל ההתיישבות ביש"ע. בניגוד לאמור בתקציר, לא שינה הרב את דעתו העקרונית כלל וכלל באשר לעיקר החיוב של מסירות נפש וסיכון חיים למען כיבוש הארץ. כיבוש הארץ - מקויים ביישובה. "נצחוני בני" (המצוטט במאמר) התייחס למשמעות המעשית של הקמתו של מפעל ההתיישבות המפואר ביש"ע. כל מסירה של חלקים מיש"ע, סבר הרב זצ"ל, תגרום לשפיכות דמים (וראה באריכות בחוות בנימין סי' יג). ומכאן האיסור במסירה.

בברכת כתיבה וחתימה טובה

ישראל שריר
ירושלים

* ר' ישראל שריר, יבלחט"א, הוא חתנו של מרן הגר"ש ישראל זצ"ל.

הרב עזריאל אריאל

עבר הירדן - נחלה לישראל *

"חזון אחרית הימים" מתגשם מול העינים, נחתם "הסכם שלום" עם מלך ירדן. במסגרת ההסכם, הוחלט על "תיקוני גבול" בערבה. למותר לציין כי אין מדובר בתיקוני גבול אלא ב"קלקולי גבול". אם בתיקון עסקינן - יש לזכור כי עלינו לתקן את העוול הנורא, שעל פיו נקרעו ארבע חמישיות ממה שייעד המנדט הבריטי לבית הלאומי היהודי, עפ"י חזון התורה והנביאים, וניתנו לעבדאללה, סבו של חוסיין. "תיקון הגבול" הדרוש הוא להזיז איפוא את הגבול, הרחק הרחק מזרחה...

האם אין עבר הירדן כולו, מן הצפון ועד בואכה אילת - חלק מארץ ישראל? האם אין לנו חלק בנחלה של ראובן, גד וחצי המנשה? מי הסמיך את הדור הזה להודיע קבל עם ועולם כי הוא מכיר בריבונותו של המלך מרבת עמון על חלקים אלו של ארץ ישראל? תמורת מה הופקעה הארץ מן הדורות שיבואו אחרינו? - תמורת בצע כסף המכונה "פיתוח כלכלי"?! תמורת זכות טיול בפטרה?! הוא אשר אמר הנביא עמוס: "על שלושה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו: על מיכרם בכסף צדיק, ואביון בעבור נעליים"!

יאמר האומר: ומה איסור יש בנתינת תוקף למצב הקיים בין כך ובין כך? לא חדשה היא טענה זו. דובר בה עוד לפני חמישים ושישים שנה, בעיצומו של הפולמוס על תכנית החלוקה. גם אז לא היתה הארץ בידינו. עמדה אז על הפרק השאלה אם להסכים לוותר על חלק אחד של הארץ כדי לקבל לידינו את החלק האחר. באותם ימים כתב הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, תלמידו הנאמן של מרן הרב קוק, מכתב אשר אין כמוהו לימינו אלה (ההשמטות שלי: ע. א.):

הדבר פשוט וברור, דכל ויתור על מה שהוא קדוש בקדושת ארץ ישראל... - הוא מבחינת: "לא הודה בארצו". ואין נפקא מינא בין לא הודה בכל הארץ ללא הודה בחלק מן הארץ... קל וחומר לויתור על חלק מהארץ, דזה לא רק "לא הודה" אלא גם כופר בארצו. וכל אשר בשם ישראל יכונה - אסור עליו לכחד את יהדותו ואת שייכותו לארץ ישראל...

וממשיך הגרי"מ חרל"פ:

באיזה היתר יסכימו... לשלוח יד במקדש ה', לזלזל בחלק מהארץ אשר השי"ת נתן לנו לנחלה במתנה ולוותר עליו. אין לך זלזול גדול במתנת ה' יותר מזה...

על קלקולי הגבול בערבה

אם כך נאמר לגבי חלקי ארץ ישראל אשר לא היו בידינו - קל וחומר הוא לאותם חלקים בערבה שבארץ ישראל אשר זכינו לגאול ולהפריח. נכון, לא

* מאמר זה נדפס ב"הצופה" חשון תשנ"ה, ומובא כאן בשינויים קלים.

פשוטה היא זכותנו על חבל הערבה. אכן שלושה מחוזות הם בארץ ישראל, שהובטחו אמנם לאברהם אבינו, אך לא ניתנו מיד לבניו: הקיני, הקניזי והקדמוני (בראשית טו, יח-כא). וכך כותב שם רש"י עפ"י המדרש:

עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גויים. והשלושה - אדום ומואב ועמון, והם: קיני קניזי וקדמוני - עתידים להיות ירושה לעתיד. שנאמר: "אדום ומואב משלוח ידם, ובני עמון משמעתם".

כל זה אמור באשר לארץ אדום הנמצאת בדרום הרי עבר הירדן. ומה באשר לערבה? עליה הבטיחנו גם משה רבינו מפי הגבורה (שמות כג לא): ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלישתים וממדבר עד הנהר. גם אילו נאמר ש"ים סוף" אינו כולל בגבולות הארץ את כל חצי האי סיני - לפחות כולל הוא את חופה של אילת, וממילא גם הערבה בכלל.

כשיצאו ישראל ממצרים והגיעו לגבול ארץ ישראל - לא נתנם הקב"ה לרשת את החלק הזה של ארץ ישראל. אמנם סבבו ישראל באיזור הערבה: בעברונה, ביטבתה ובעציון גבר, אבל לא כבשו דבר. להיפך! הם הוזהרו שלא לקרוא מלחמה על אדום:

אל תתגרו בם, כי לא אתן לכם מארצם עד מידרך כף רגל, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר (דברים ב ה).

לא ארכו ימי ההמתנה. דוד המלך זכה לממש את הבטחת ה' לאברהם וגאל את ארץ אדום מידי בני עשו:

וישם באדום נציבים, בכל אדום שם נציבים, ויהי כל אדום עבדים לדוד... (שמואל ב ה, יד).

התחבטו פוסקי ההלכה בשאלת קדושתה של ארץ אדום למצוות התלויות בארץ. לא ברור היה תוקפו של הכיבוש בימי דוד, אם היה זה כיבוש מלא, הכולל גם התיישבות, או שלטון צבאי גרידא. על כל פנים, אין הדברים אמורים אלא לענין המצוות התלויות בארץ. אך על כיבושה של הארץ וישיבתה - הרי נצטוונו עוד בטרם נתקדשה למצוותיה (עי' רמב"ן דברים א ז). וכבר אמר מרן הרב קוק זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, פרק טו) כי אין הארץ תלויה במצוות אלא המצוות הן התלויות בארץ.

שלמה המלך העמיק את האחיזה היהודית בדרום המזרח:

וְאָנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן גִּבּוֹר אֶת אֵילוֹת, עַל שְׂפַת יַם סוּף בְּאֶרֶץ אֲדוֹם (מלכים א, ט כו).

גם יהושפט מלך יהודה שלט בערבה, ואף הוא ניסה את כוחו בספנות בים סוף: ומלך אין באדום, ניצב (מטעם מלך יהודה) - מלך. יהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב. ולא הלך, כי נשברו אניות בעציון גבר (מלכים א, כב מט).

ימים רבים שלטו ממלכות ישראל ויהודה בדרום הנגב, מימי דוד המלך ועד ימות יהורם בן יהושפט, אז נאמר:

ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה (מלכים ב, ח כ-כב).

לא ארכו הימים, ואמציה מלך יהודה שב לערבה:
הוא הכה את אדום בגי-המלח עשרת אלפים, ותפש את הסלע (פטרה?)
במלחמה, ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה (מלכים ב, יד ז).
בנו, עוזיהו, מימש את ההצלחה:
הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה... הוא השיב את גבול ישראל מלבוא
חמת עד ים הערבה, כדבר ה' א-להי ישראל... (מלכים ב, יד כב-כה).
האחיזה היהודית החזיקה מעמד עוד שני דורות, עד ימי אחז מלך יהודה:
בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם, וינשל את היהודים
מאילות. ואדומים באו אילת וישבו שם עד היום הזה (מלכים ב, טז ה).
ומאז פסק היישוב היהודי בערבה הדרומית.

בתקופת הבית השני, אין עדויות הסטוריות על אחיזה יהודית ברחבי
הערבה. אך כאשר נעייין באותה ברייתא (ספרי פרשת עקב; וכן בירושלמי שביעית פ"ו
ה"א) המפרטת את גבולות הארץ המקודשת של ימי הבית השני - נראה כי גבולה
הדרום מזרחי של הארץ מגיע עד "רקם". ולדעת רבים מן החוקרים, "רקם" זו
איננה אלא "פטרה". ושמה העברי הוא "רקם" על שם אחד מחמשת מלכי מדין
אשר הכה משה לאחר מעשה זמרי ופנחס.

עם הפנים לעתיד

בדורינו זה, כאשר בני אדום וארם מדברים פעם נוספת על נישולה של מדינת
היהודים מאדמתה בערבה, נזכור כולנו כי הערבה כולה, הן המערבית והן
המזרחית, הן הצפונית והן הדרומית - היא חלק בלתי נפרד מארץ ישראל
המובטחת לנו מימי קדם.

נזכור נא את דברי משה רבינו, אשר דיבר אל בני ישראל "במדבר, בערבה,
מול סוף, בין פארן ובין תופל", וציוה:

פנו וסעו לכך ובואו הר האמורי ואל כל שכניו, בערבה, בהר, בשפלה
ובנגב ובחוף הים... ראה נתתי לפניכם את הארץ, בואו ורשו את הארץ
אשר נשבע ה' לאבותיכם... (דברים א א-ט).

ומהרה יתקיימו בנו דברי הנביא:
ישושום מדבר וציה ותגל ערבה, ותפרח כחבצלת.

הרב צבי שורץ

מצוות הארץ - חינוך לדרך ארץ

אמר רמי בר אבא: חצובא מקטע רגליהון דרשיעיא, נטיעה מקטע רגליהון דקצביא ודבועלי נדות (ביצה כה ע"א).
ומפרש רש"י (ד"ה חצובא מקטע רגליהון דרשיעיא):
עשב ששורשיו נוקבים ויורדים בעומק ואין מתפשט לצדדים כלל ונוטעים אותו בין גבולי שדות מקטע רגלי הרשעים ליום הדין שגוזלים וחומסים ומסיגים גבול ואין למדים ממנו.
ובהמשך מפרש רש"י (ד"ה נטיעה מקטע רגליהון דקצביא):
נטיעת ערלה שאמרה תורה להמתין שלוש שנים מלאכול פירות - מקטע רגלי הקצבים הממהרים לאכול קודם הפשט וניתוח ופעמים שנמצאת טריפה וכן בועלי נידות שממהרים ואינם יכולים להמתין עד שתטבול.
הרי שאפשר ללמוד מוסר ומידות ממצוות התורה; מלבד הערך האלוקי המיוחד שיש לכל מצוה בפני עצמה. בעיון זה נתרכז במצוות התלויות בארץ.

מתנות עניים

מצוות אלו הכוללות לקט, שיכחה, פאה, פרט ועוללות - התועלת המידותית הנלמדת מהן ברורה. דוקא בשעת הקציר, הבציר או המסיק, כשעוסק אדם באסיפת יבולו, וליבו מלא על גדותיו בהרגשת בעלות, עלול לפתח נטיה לרכושנות ולדבקות יתירה בעושר ושובע. לשם כך דורשת התורה לא לשכוח את האביון וחסר הכל, ולהשאיר לו בקצה השדה או האילן כמות מועטה, שערכה איננו נמדד בכמות הנתינה, אלא בבנין האיכותי של האדם, שירגיש את הזולת הרעב בעוד שולחנו מלא ברכת ה'.

ביכורים

במצוות ביכורים, נוסף על הנתינה למקדש הדורשת מן האדם לוותר מהונו לכבוד שמים, נדרש הוא גם לומר את מקרא הביכורים בהם מגולל הוא בקצרה את מהלך הגלות עד להתיישבות בארץ. אמירה זו תוך כדי הבאת הביכורים, מחנכת את האדם להכרת תודה למיטיב העיקרי. וכן נאמר בספר דברים (כו ג): "ואמרת אליו הגדתי היום לה' א-לוהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו", ופירש רש"י (ד"ה ואמרת אליו): "שאינך כפוי טובה".
מידה זו של הכרת תודה - היא אם המידות ובאה לחדד באדם את ההכרה מי הוא המיטיב הגדול, ובעקבות העמקת רגש זה יכיר תודה גם למיטיבים אחרים, ולא יפתח כלפיהם מידה שלילית של כפיות טובה.

תרומות ומעשרות

נתינות אלו, שלא כבמתנות עניים הן בעלות שיעור קבוע, ויש בהן מן המימד הכמותי. אדם נדרש לוותר על חלק ניכר מרכושו לטובת אחיו, בעלי המעמד

המקודש או הנצרכים בחברה. מצוות אילו יוצרות הרגשת שותפות ע"י חלוקת הרכוש מתוך רצון. חלוקה זו יוצרת רגש אחווה חזק בין כל חלקי העם: בין הישראלים לכהנים וללויים שומרי משמרת הקודש, וביניהם - לגר, ליתום ולאלמנה הזקוקים לתמיכה, וכך נוצר קשר חזק בין כל חלקי החברה. מעמדם של הכהנים, הרחוקים מעיסוק חומרי בנחלת שדה וכרם, זוכה להכרה ולעילוי בשל תפקידם המרומם, ומעלה את העוסקים בעבודת האדמה ע"י החיבור אליהם. כך נוצרת חברה שעובדי האדמה ובעלי הרכוש מרגישים לא כשולטים, אלא כמשמשים את אנשי הרוח, שכל חייהם קודש לעבודת ה'. האצלה הדדית זו יוצרת עם בריא, שבו כל אחד מעריך את תרומתו של חברו.

שמיטה ויובל

במצות השמיטה, הבאה במחזוריות קבועה כל שבע שנים, וביובל הבא בסוף כל מחזור של שבע שמיטות, מתגלה בשיאו יחסו של היהודי אל הארצי ואל החומרי. לא הרכוש מכתוב את חייו ושולט בהם, אלא הוא משתמש ברכוש ושולט בו. חיי חולין מלאים קנאה ותחרות לרוב, ויוצרים מידה מסוימת של גסות. שנת השמיטה, שמלווה בהפקרת השדות ובאיסור הסחורה, ובסופה גם שמיטת כספים, מחזירים לאדם היהודי את העידון הנפשי שכהה, ומשחררים אותו מן התלות המשעבדת לאדמה.

ערלה ונטע רבעי

בפתיחה הבאנו את הגמ' במסכת ביצה המדגישה את מידת הריסון והאיפוק הנלמדת ממצות הערלה. ענין זה מודגש במיוחד, לאור ההשקעה הראשונית הגדולה, שהוציא האדם בנטיעות ובעבודה, ולא זכה לאכול מיד מפרי עמלו. כמו כן זוכה האדם להיות שותף ביישוב הארץ ובנינה ע"י ריבוי הנטיעות שאין לו בהם נגיעה אישית של הנאה אגואיסטית, אלא אדרבה עוסק הוא בזיכוי הרבים. (עי' מאמרו של הרב עוזי קלכהיים, מגד ירחים לשבת, הובא באמונת עתיד 2 עמ' 7). אחר שלוש שנים של המתנה, עולה הוא בשנה הרביעית עם הפירות לירושלים, ואוכלן שם בקדושה ובטהרה. כך נוצר מעבר איטי ומעודן עד לאכילת הפרי עצמו בשנה החמישית, ואז כאילו מקבל את מזונו משולחן גבוה.

סיכום

לא כללנו במסגרת זו את כל המצוות התלויות בארץ. אולם גם מתוך התבוננות בחלקן, עולה בבירור מהותה של ארץ ישראל וחביבות המצוות התלויות בה. שלא כבתפיסה הרווחת, הזיקה לאדמת ארץ ישראל אינה יוצרת אדם שראשו שקוע בחיי חומר ורכוש, ורחוק מערכי רוח. אדרבה, הארץ היא זו שמפתחת ביהודי המאמין פתיחות ועידון, יחס נכון בין חומר לרוח, שיחרור מנטיות תאוותניות ושותפות בבניית חברה ערכית מלאת חזון. מצוות הארץ קושרות אותו בעבותות אהבה לאדמה ולריאליה הארצית מבלי להפחית כמלא נימה מן החזון והאידיאה השמימיים.

אגרונום מרדכי שומרון

מנין שנות ערלה בגוש אדמה שהתפורר

הצגת הבעיה

אחת משיטות הגידול המקובלות ביותר כיום ליצור שתילי עצי פרי (ובפרט בירוקי-עד) היא גידול השתיל בתוך גוש אדמה בתוך שקית פלסטיק. במהלך הנטיעה ישנה תופעה שעקב חוסר זהירות של הנוטעים (שבדרך כלל הם פועלים זרים) - הגושים מתפוררים. בדרך כלל, גם בנטיעה מאד לא זהירה, ההתפוררות היא לא יותר מאשר 40-50% מן הגוש. יש לנסות להגדיר איזו מידה של התפוררות מחייבת למנות שנות ערלה מחדש.

הניסוי בהדרים

ב"גן המצוות" שליד המכון, ביצענו לאחרונה ניסוי אשר מטרתו היתה לבחון עד כמה משפיעה התפוררות גוש השורשים על קיום העץ. הניסוי בוצע בעצי הדר, ולפיכך אין להסיק ממנו כל מסקנה שהיא לגבי מינים אחרים.

כיום מקובל לגדל את שתילי ההדרים במשתלות בתוך שקיות פלסטיק. נפח השקית ובה מצע הגידול - כ-3 ליטרים. כבר במשתלה השרשים חודרים בד"כ לקרקע דרך חורי הניקוז הנמצאים בתחתית השקית ומשתרשים בקרקע. לצורך הניסוי קנינו 60 שתילי הדרים בגיל שנתיים, בתוך שקיות. כאמור, השתילים כבר הספיקו להשתרש בקרקע. הניסוי בוצע בשני זנים שונים: אשכולית לבנה (על כנת וולקה) וקלמנטינה מזן "אורית".

20 שתילים של אשכולית לבנה הוכנו במשתלה לשתילה רגילה. נוף העץ (העלווה) קוצץ בחלקו ונשארה כ-30% מכמות העלווה. העצים חולקו ל-4 קבוצות (ו-5 חזרות) ובכל קבוצה עץ אחד נשאר לביקורת. עץ אחד נשאר עם 50% מגוש הקרקע, עץ אחד נותר עם 66% מגוש הקרקע ועץ אחד נותר עם 75% מגוש הקרקע. כל העצים קיבלו את ההשקיה באופן זהה. העצים קיבלו השקיה אחת בכל יומיים, ובכל השקיה ניתנה כמות מים עודפת, עד נגירה, (למרות שבמשתלה מקובל להשקות בכל יום). לאחר כשלושה שבועות בדקנו את תוצאות הניסוי, והתברר כי כל 20 העצים המשיכו לחיות באופן תקין לגמרי, כולל העצים אשר מחצית מגוש שורשיהם הוסרה.

לאור זאת ביצענו ניסוי נוסף ובו לקחנו כ-40 עצי קלמנטינה מזן "אורית" וחילקנו אותם לשתי קבוצות, בכל קבוצה 20 עצים. בקבוצה א' גזמנו מהעצים כ-20% מנוף העלווה באופן שנשארו כ-80% מהעלים. (ככל שיש פחות עלים יכולת ההישרדות של העץ גדולה יותר, מכיוון שהוא מאבד פחות מים), ובקבוצה ב' לא גזמנו כלל את העצים. גם במקרה זה חתכנו את גוש השורשים ב-3 רמות שונות. בכל קבוצה היו 4 טיפולים ו-5 חזרות. במקרה זה הסרנו 75% מגוש השרשים, 50% מגוש השרשים ו-25% מגוש השרשים, כך שבהתאמה נותרו: 25% מגוש

השרשים, 50% מגוש השרשים ו-75% מגוש השרשים. בקבוצת הביקורת לא נעשה דבר לגוש. ההשקיה היתה אחידה. הניסוי בוצע בחודשים אב ואלול, וגם כאן ההשקיה ניתנה אחת ליומיים. בכל השקיה ניתנה כמות מים עודפת למניעת המלחה. התוצאות בניסוי זה היו דומות לתוצאות הניסוי הקודם. אף אחד מהעצים שהשתתפו בניסוי זה לא כמש, וכולם המשיכו להתקיים. המסקנה היא שבמקרה זה, של עצי הדר אשר גדלו מתחילתם בגוש קרקע, גם כאשר מסירים חלק ניכר (עד 75%) מגוש הקרקע (ובו השורשים) - הצמח ממשיך להתקיים במידה וממשיכים להשקותו כרגיל.

הבנת המציאות במשנה בערלה

כדי לבחון את המשמעות ההלכתית של הניסוי, יש לעמוד על הריאליה של המשנה במסכת ערלה (פ"א מ"ג):

אילן שנעקר והסלע עמו, שטפו נהר והסלע עמו, אם יכול לחיות - פטור, ואם לאו - חייב.

המפרשים שם מסבירים, שהכוונה לאילן שכבר עברו עליו שנות ערלה. אילן זה נעקר (כגון ע"י הרוח) וגוש האדמה שסביב השרשים נשאר דבוק ומחובר אליהם, והוא ממשיך להתקיים ע"י גוש העפר שנשאר דבוק לשרשיו. המקרה השני הוא שנהר שטף את האילן ועקרו יחד עם גוש העפר אשר נשאר מחובר לשרשים, והאילן נשטף וניטע במקום אחר וכוסה בעפר נוסף. גם במקרה זה יש להעריך אם גוש העפר אשר נשאר מחובר לשרשים יכול לקיים את האילן, ואזי נחשב האילן למחובר לקרקע ואין צריך למנות לו שנות ערלה מחדש.

אולם תחילה יש לבאר את המציאות שבה עוסקת המשנה. מבחינה בוטאנית, האילן זקוק לעפר כדי לינוק ממנו את המים ויסודות המזון הדרושים להתפתחותו. ככל שהאילן גדול יותר, זקוק הוא ליותר מים ודשנים. אילו נגסה לגדל אילן גדול בתוך עציץ (שאינו מחובר לקרקע) ונשקה את האילן לעיתים רחוקות, מובן מאליו שהאילן ייבש. לעומת זאת, ניתן לגדל אילן בתוך מיכל ולספק לו מים וחומרי הזנה בתדירות גבוהה כך שיוכל להתקיים כראוי.

כדי להבין את המציאות שבה עוסקת המשנה יש להשיב על מספר שאלות:

- א. מהו היחס הכמותי בין גוש העפר שנעקר עם האילן לבין גדלו של האילן?
- ב. האם גוש העפר שנעקר עם האילן מסוגל לאצור בתוכו כמות מים לתקופה ארוכה (מה אורך התקופה?) או שיש צורך בהשקיית גוש העפר (באיזו תדירות?)
- ג. איזה חלק מכלל מערכת השרשים של האילן נשאר מחובר אליו כאשר הוא נעקר ממקומו?

הבנת המציאות במשנה בב"מ

ייתכן לבאר את משנתנו עפ"י המשנה במסכת בבא מציעא (פ"ח מ"ה):

שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו; זה אומר זיתי גידלו וזה אומר ארצי גידלה - יחלוקו.

הגמרא שם מסבירה שמדובר בזיתים מבוגרים שיצאו כבר מכלל ערלה, אשר נעקרו עם גוש הקרקע שסביב שרשיהם באופן שהם יכולים להמשיך ולהתקיים ללא תוספת קרקע, ולכן הם פטורים מן הערלה. עפ"י המשנה בבבא מציעא נראה כי מדובר בעצים עמידים יחסית (כגון: זיתים) אשר נעקרו עם חלק מסויים מגוש השורשים המקורי. ידוע שיש לעץ מערכת שרשים גדולה מאד ומסועפת. מקובל לנטוע עצי זית באיזורי השומרון ויהודה במרווחי נטיעה גדולים (כ-10 עצים בדונם), וכך יכול העץ להתקיים במשך הקיץ גם ללא השקיית עזר. קשה מאד להניח שהמשנה בבבא מציעא עוסקת בעץ זית אשר נעקר עם גוש שרשים שנפחו עשרות מ"ק. יש להניח שמדובר בגוש קרקע שנפחו לכל היותר 1 מ"ק (1,000 ליטרים). ואם כן, מרבית שרשי העץ, ובפרט היונקות אשר פעילות בקליטת המים והדשנים, ודאי נותקו מהעץ ונותרו בקרקע. להערכת, אחוז השרשים הפעילים אשר נשאר מחובר לאילן אשר נעקר עם גושו במשנה זו - אינו עולה על אחוזים בודדים! יש גם להניח כי סוג הקרקע בה עוסקת המשנה הוא קרקע כבדה (זו הקרקע המצויה באזורי גידול הזיתים). אלמלא היתה הקרקע כבדה לא היתה האדמה נשארת דבוקה לשורשים אלא נשטפת בזרם הנהר (בקרקע חולית, למשל). וכידוע, קרקע כבדה-חרסיתית אוצרת בתוכה כמות מים גדולה יותר מאשר קרקע קלה.

תנאי הקיום של האילן בגוש

עדיין נדרש להבין איך יכול האילן שנעקר עם גוש כה קטן ביחס לגוש השרשים המקורי להמשיך ולהתקיים. כאן יש לחלק בין שני המקרים במשנה בערלה. במקרה הראשון מדובר בעץ שנעקר ע"י הרוח עם גוש עפר. קשה להניח שהרוח עקרה עץ מבוגר עם גוש עפר שנפחו אלפי ליטרים. ואם כן יש לשאול: כיצד יכול האילן להמשיך ולהתקיים? חייבים א"כ לומר שהאילן הושקה לאחר שנעקר במידה מסויימת ע"מ שיוכל להמשיך ולחיות. במקרה השני, בו מדובר על אילן שנשטף בנהר - קל יותר להבין מדוע האילן המשיך להתקיים. וזה היות וגוש העפר ספג מים רבים אשר איפשרו את קיום האילן. לכן, גם במקרה הראשון, בו מדובר באילן שנעקר ע"י הרוח, חייבים לומר שהוא קיבל השקיה מידי פעם.

אך כאן מתעוררת השאלה ההלכתית: האם תוספת השקיה מלאכותית מותרת את האילן עדיין בגדר של "אם יכול לחיות" או שמא האילן שנעקר אמור לחיות מגושו ללא כל תוספת השקיה? קשה להניח שכוונת המשנה שהאילן ימשיך לחיות רק מגושו ללא תוספת השקיה, שהרי אם לא יקבל תוספת מים ודאי שימות, (מלבד מקרה שנפח גוש העפר גדול במיוחד או שהעלווה מצומצמת במיוחד). לפיכך יש לבאר, לעניות דעתי, את המשנה כך: "האילן שנעקר והסלע עמו - אם יכול לחיות פטור" - הכוונה היא, כאשר נשאר גוש קרקע ואנו מוסיפים לו מים בכמות כזו שהיתה מחזיקה הקרקע הזו לפני שנעקר האילן והוא ממשיך להתקיים - אז נחשב האילן למחובר לקרקע.

אולם, יש להרחיב נקודה זו הרחבה נוספת. במציאות החקלאית המודרנית ניתן לגדל צמחים בתוך מצעי גידול בכמות מינימלית, ואף בהידרופוניקה (גידול במים) ובאירופוניקה (גידול באויר), כאשר הצמח מקבל בתכיפות רבה מאד את המים וחומרי המזון להם הוא זקוק. בתנאי גידול מלאכותיים אלו ניתן לגדל את הצמח אף ללא קרקע בכלל (כגון: בתמיסות זורמות וכדו'). נכון הוא שהמרחק בין שיטות הגידול הללו לבין המציאות של "אילן שנעקר והסלע עמו" - מרחק רב הוא; אך גם במציאות של המשנה בערלה מדובר בעצים אשר מסתמא היו מקבלים השקיית עזר בשעת הצורך (כגון: בתקופת הנטיעה, בשנת בצורת וכדו'), ובשדה השלחין ודאי שהיו מקבלין השקיה סדירה.

העולה מדברים אלו כי גם במציאות בה עוסקת המשנה בערלה יש לבאר כי בודאי אין הכוונה לבחון האם האילן יכול להתקיים ללא מים כלל אלא כוונת המשנה היא כי יש להעריך אם כמות המים האצורה בגוש הקרקע אשר נעקר עם השרשים מספקת להמשך קיום האילן, (ואולי בתוספת השקיה מידי פעם).

השוואה בין הניסוי לבין המשניות

המשנה עוסקת במקרה בו נעקר עץ אשר גדל בקרקע ושרשיו התפשטו, מסתמא, לכל צדדיו ולעומק הקרקע, ואעפ"כ, אם נעקר עם גוש אשר הוא יכול להמשיך ולהתקיים ממנו - נחשב הוא כמחובר לקרקע. במציאות החקלאית שלנו בה מקובל לגדל סוגי עצים מסויימים בגוש במשתלה (כגון: הדסים) - הצמח מפתח את כל (או רוב) מערכת השורשים בתוך הגוש ולכן גם כאשר הסרנו חלק ניכר מגוש העפר, עדיין נותרו מספיק שרשים פעילים אשר מהם יכול היה הצמח להמשיך ולחיות כל עוד הוא מקבל השקיה סדירה כפי שקיבל לפני כן.

המסקנה העולה מכאן הוא, שמידת ההתפוררות המצויה בשתילת הדסים איננה מוציאה את הגוש מכלל זה שהעץ "יכול לחיות ממנו", ולכן אין צורך למנות את שנות הערלה מחדש.

ולמעשה, צריך להציג את השאלה בצורתה זו לפני רבותינו הפוסקים, כדי לקבל את הכרעתם להלכה ולמעשה.

מעבדת מכון התורה והארץ

חרקים במוצרי מזון שונים

1. ירקות עליים

חסה: נבדקו 15 ראשים. בדגימה אחת נמצאו 5-6 חרקים בממוצע בכל ראש, בדגימה השניה - 47, ובדגימה השלישית - 130.

כוסברה: נבדקו 3 אגדים. בכל אחד מהם נמצאו 47 חרקים בממוצע.

כרוב לבן: נבדקו 29 ראשים. בדגימה אחת 7 חרקים בממוצע בכל ראש (עד שיכבה 5). בגדיה השניה - 5-27 (עד שיכבה 7), בדגימה השלישית - 2-3 (עד שיכבה 3), ובדגימה הרביעית - 16 חרקים בממוצע (עד שיכבה 6). רק ראש אחד נמצא נקי לגמרי.

כרוב אדום: נבדקו 8 ראשים. בדגימה אחת נמצא כרוב אחד נקי, ובשאר נמצאו 5-6 חרקים בממוצע (עד שיכבה 2 בלבד). בדגימה השניה נמצאה נגיעות רבה מאד (כ-1500 חרקים בכל ראש).

כרובית: נבדקו 5 ראשים. על העלים נמצאו בממוצע 22 חרקים, ובין התפרחות - 56 בכל ראש.

פטרוזיליה: נבדקו 5 אגדים. בדגימה אחת נמצאו 11 חרקים בממוצע בכל אגד, ובדגימה השניה - 4 חרקים בכל אגד.

שמיר: נבדקו 7 אגדים. בשתי דגימות נמצאו 2-3 חרקים בכל אגד, ובדגימה השלישית - 23 חרקים.

תירס קלחים: נבדקו 26 קלחים. בכולם נמצאו חרקים על העלים (7 בממוצע). 21 קלחים נמצאו נגועים בין הגרגרים (4 חרקים בממוצע בכל קלח).

נעשו נסיונות לניקוי התירס באמצעות השריה במי חומץ, מי מלח ומי סבון, וכן נבדקה השפעה של ריסוס לפני הקטיף. התברר שכל השיטות הללו אינן יעילות. לעומת זאת, התברר שפירור של הגרגרים ושטיפה - יעילים מאד.

2. קמח לסוגיו (ממפעלים שונים)

קמח לבן: נבדקו 18 שקיות. ב-13 מהן נמצאו חרקים בפתח השקית. ב-8 שקיות נמצאו חרקים במהלך הניפוי. 10 שקיות נמצאו נקיות בניפוי.

קמח מלא: נבדקו 9 שקיות. ב-5 מהן נמצאו חרקים בפתח השקית. בניפוי, נמצאו 8 שקיות נגועות בחרקים ושקית אחת נקיה.

סולת: נבדקו 15 שקיות. ב-8 מהן נמצאו חרקים בפתח השקית. בניפוי, נמצאו 4 שקיות נגועות בחרקים, ואילו 11 שקיות נמצאו נקיות.

3. פירות וירקות מעובדים

זיתים ירוקים: נבדקו 13 קופסאות שימורים מחברות שונות. בחלק מהזיתים נמצאו כתמים שחורים ומנהרות, אך רק בזית אחד ניתן היה לזהות חרק. להשוואה, נבדקו 15 זיתים שגדלו בכפר דרום ללא טיפולי הדברה, ובהם נמצאו 8 חרקים.

כרוב ניצנים: נבדקו 3 שקיות גדולות (261 ראשים). נמצאו בהם 15 חרקים בלבד.

לבבות ארטישוק: נבדקו 5 קופסאות קטנות (4 לבבות בכל אחת). בתוצרת של מפעל אחד נמצאו 4 חרקים בכל קופסה, ובמפעל השני - 12 בכל קופסה. נבדקה קופסה גדולה (24 לבבות), ונמצאו בה כ-50 חרקים.

מעבדת מכון התורה והארץ

חרקים בקטניות וגרעינים *

שם המוצר	מס' שקיות שנבדקו	סימני נגיעות		שקיות נגועות ללא סימן	שקיות נגועות		שקיות ללא חרקים
		עם חרקים	ללא חרקים		1-5 חרקים	מעל 5 חרקים	
אורז מלא ¹	6 שקיות	1 שקית	-	4 שקיות	4 שקיות	1 שקית	1 שקית
אורז פרסי ²	6	2	-	1	2	1	3
בורגול	12	-	1	2	2	-	10
גראנולה	33	-	-	-	3	-	30
גריסים ³	9	3	-	4	4	3	2
חומוס	9	1	-	1	2	-	7
חיטה	12	4	3	2	1	5	6
כוסמת ⁴	10	9	-	1	-	10	-
עדשים אדומים	10	5	-	3	2	6	2
עדשים ירוקים	9	-	-	1	1	-	8
פופ-קורן ⁵	15	-	-	1	1	-	14
קוואקר	12	2	-	2	4	-	8
שומשום	9	-	-	1	1	-	8
שעועית לבנה ⁶	18	-	-	1	1	-	17
שעועית אדומה	6	-	-	3	1	2	3

* סיכום בדיקות המעבדה בחדשים: אב-אלול תשנ"ה, תשרי תשנ"ו. אנו חוזרים ומדגישים שאין להסיק מסקנות הלכתיות מן המימצאים לפני שיצטברו מימצאים נוספים ויעברו ניתוח מדעי ופסיקה הלכתית מוסמכת.

1. זהו אורז "פרסי מלא".
2. בנוסף לכך נבדקו 3 שקיות של אורז לבן "שלם", ונמצאו נגועות גם במבט חיצוני וגם בבדיקה השולחנית. אותו אורז נבדק לאחר שעבר תאריך התפוגה שלו. במקביל נבדקו 2 שקים של אורז (25 ק"ג). בכל אחד מהם נמצאו 8 חרקים.
3. בשתי שקיות נראתה אבקה בתחתית, ובבדיקה נמצאו שם 70-100 חרקים חיים (חידקוניות ונוברי תבואה). נבדקו גם 2 שקים (10 ק"ג). אחד היה נגוע במידה חמורה, והשני במידה בינונית.
4. בממוצע, נמצאו 17 חרקים בכל שקית.
5. על כמה גרגרים נמצאו נקודות שחורות, והיה חשש שהן סימן לנגיעות. הגרגרים הללו הושארו במשך חדשים בתנאים טובים להתפתחות חרקים, אך לא התפתח מהם כלום. התברר שרק בפול נכון לומר שנקודה שחורה היא סימן לנגיעות.
6. נבדק גם שק אחד (10 ק"ג) ונמצא נקי לגמרי. במפעל אחד נמצא משלוח שלם - של שעועית בשקיות של 1 ק"ג - נגוע במידה חמורה.

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

במכון

- * לאחר שהונחה רצפת הקומה העליונה במבנה הקבע של המכון, נכנס לעבודה קבלן חדש, שהחל לעבוד במשנה מרץ. בע"ה אנו מקווים לחנוך את המבנה תוך חדשיים.
- * הוחל בהקמת "חוג ידידי המכון".
- * לאחר תקופה של נסיון, פורסמה הקמתו של "בית האוצר" לטיפול במעשרות ובנתינותם. במסגרת "בית האוצר" - מערכת לטיפול בנתינות מעשר ראשון ללוי, ומטבע לחילול מעשר שני. א"ה לקראת השנה הבאה, שנת תשנ"ז, תוקם מערכת לטיפול בנתינה של מעשר עני.
- * הופק נוסח הפרשת תרומות ומעשרות, בניסוח שווה לכל נפש ובעיצוב מחודש. מתאים לתלייה במטבח.

במחלקה ההלכתית

- * צוות החוקרים החל בכתובת ספר מקיף על הלכות כלאים (כדוגמת "שבת הארץ" עם "תוספת שבת").
- * ספר מקיף ומעשי על הלכות תולעים - נמצא בשלבי עריכה.

במחלקה המדעית

- * בתקופה זו מתנהל מחקר הלכתי-מדעי להגדרת גודל גוש האדמה הדרוש לשם המשך המנין של שנות הערלה, ולהגדרת מידת ההתפוררות האפשרית במסגרת זו. הסתיימה סידרה ראשונה של ניסויים, וכעת הוחל בביצוע סידרה שנייה.
- * במעבדה לחרקים מוזרמים כל הנתונים שהצטברו אל תוכנת ניתוח סטטיסטי במחשב. זאת לשם ניתוח מדעי והלכתי.
- * צוות המעבדה החל בבדיקה של פירות יבשים, וממשיך בנסיונות לבחינת שיטות ניקוי שונות בירקות נגועים.
- * לקראת "פרוייקט ההדרים" המתוכנן בנגב, מתקיימת בדיקה של צירופי הכנות והרוכבים כדי לעמוד על הבעיות הצפויות בנושא הכלאים, ובמטרה לגבש פתרונות.

במדרשה

- * בחול המועד סוכות התקיימה תצוגה גדולה של המדרשה והמכון בתערוכת "יהדות בפעולה" בבנייני האומה בירושלים. שם הוצגו: תערוכת "כשרות המזון" הנודדת בין בתי הספר היסודיים; "מעבדה בפעולה" - לבדיקת חרקים בירקות עלים ובקטניות; "בית האוצר" ופרסומי המכון. אלפי אנשים ביקרו בתצוגה וגילו ענין רב בהסברים.
- * לצוות המדרשה הצטרפו ארבע בנות שירות לאומי, המעבירות את הפעילות בבתי הספר היסודיים. בתקופת החגים התקיימה פעילות בעיקר בנושא: ארבעת המינים.
- * בתקופת החורף מתמקדת פעילות המדרשה בתערוכת "כשרות המזון", ולרגל ציון 3,000 שנה לירושלים, מתקיימת פעילות חווייתית בנושא "הבאת הביכורים".
- * ב"גן המצוות" נערך סיור למנהלי תלמודי תורה מירושלים.
- * בירושלים התקיים כנס נשים גדול בנושא "החרקים במזון", בהשתתפות: הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א, הרה"ג יואל שוורץ שליט"א והאגרונום שמעון ביטון.
- * קלטת שמע לילדים בנושא: "כשרות המזון" - נמצאת בשלבים מתקדמים של הכנה.

ואף על פי כן ולמרות הכל

דבר ראש המועצה לשנת תשנ"ז

עם תחילתה של השנה החדשה הבעל"ט בע"ה, ולאחר השלמת שלוש שנים לשלטון ממשלת השמאל ובתוכם כשנה וחצי בתוך האוטונומיה - מוצא אני לנכון לעשות מעין מאזן ביניים ולהתמקד דווקא בחצי הכוס המלאה, בתוך המהלכים המהווים אובדן דרך ואובדן שליטה של ממשלתנו.

חשבון נפש זה - גם אם הוא "על קצה המזלג" - חשוב לנו, על מנת לשמור על השפיות ולהבין שלמרות הכל, כח עמידתנו וזקיפות הקומה מעוררת הכבוד של מתיישי חבל קטיף מניבות תוצאות יפות גם בעידן כזה של בלבול.

ברצוני להזכירכם שכשקמה הממשלה היא הכריזה שיהיה "סדר עדיפות לאומי חדש", ובמסגרת זו יהיה "ייבוש" של ההתיישבות ביש"ע, ועוד מיני הצעות שהיו אמורות להמאיס עלינו את החיים ולהבאיש את ריחינו בעיני עם ישראל.

אנחנו, הישוב היהודי בחבל עזה, היינו אמורים להיות, "רחמנא ליצלן", בפיסגת החרמיה של ממשלת ישראל. וראה זה פלא - רוב עם ישראל עמד לימינו והעריך את המפעל הציוני הנפלא שנקם באזור זה. וכך קרה שאותה ממשלה קיצונית, הנתמכת על ערבים מאש"ף ומר"ץ, קיבלה החלטה שכל יישובי חבל קטיף יהיו בסדר עדיפות לאומית א' (שהוא הדירוג הגבוה ביותר), ולמרות הקפאת הבניה, נגמרו כמעט כל התשתיות בשכונות החדשות בהשקעה של עשרות מיליוני שקלים. למרות הקשיים של רכישת והשכרת דירות גדל היישוב היהודי בשלוש השנים האלה (כולל הקיץ האחרון) בסדר גודל של כ-40% נטו. וכן נבנו:

גני ילדים חדשים (ניסנית, רפיח-ים).
אולם ספורט מפואר בנוה דקלים.
בית כנסת ובית מדרש בעצמונה.

בית כנסת ספרדי מפואר בנוה דקלים.
בנין הקבע לאולפנא (נווה דקלים).
עשרות מתישבים מרחיבים את ביתם
נוספו מאות דונמים של שטחי חממות.
חוות יענים בדוגית.

מפעל בטון חדש.
פרוייקט מפואר של בריכות לדגי-ים.
מסעדה יפית "מקום על החוף".
מתקנים חדשים בבית המלון שבו עברו
בשנה האחרונה יותר אורחים מבכל שנה.
מתפרות חדשות.
התפתחות מדהימה בתעשייה עתירת הידע
בחממה הטכנולוגית.

מועדון יפה בבניה (ניסנית).
בעיצומה בניית בית כנסת ביישוב גן אור
"פארק חי" מקסים (נווה דקלים).
בנה ביתך (מורג).
לולים חדשים (עצמונה).

פתיחת בית מרקחת (מרפאת נווה דקלים).
ועוד היד נטויה ותקצר היריעה מלפרט את
"היש" הגדול שהולך ומתפתח בהתיישבות
באזורנו למרות כל המכשולים. צריכים אנו
רק לפקוח עיניים ולהסתכל מסביב ולדעת
שבתקופה כזו, גם אם היינו עומדים
במקום, היה זה "יש" גדול. ואין ספק
שבראייה אובייקטיבית צעדנו צעדים
גדולים קדימה שמשמעותם בימים אלה
חזקה ומקרנה לכל מי שמביט בו מבחוץ.
כולנו חייבים שבת והודיה לבורא עולם, על
שלמרות ממשלה רופפת לעם ישראל -
הוביל אותנו להתפתחות ולצמיחה.

יהי רצון שתכלה שנה וקללותיה תחל שנה
וברכותיה, הן בתחום הלאומי והן בתחומי
הפרטי והאיזורי.

"חזק חזק ונתחזק"

צבי הנדל

מתוך "בגוש אחד", עיתון יישובי חבל עזה

קטלוג פרסומי מכון התורה והארץ

פרסומים הלכתיים

ש"ח 45	שבת הארץ עם תוספת שבת (שני כרכים).....
ש"ח 10	מדריך שמיטה לחקלאי, תשנ"ד.....
ש"ח 10	מדריך שמיטה לצרכן, תשנ"ד.....
ש"ח 8	מדריך שמיטה לגן הנוי, תשנ"ד.....
אזל	התורה והארץ א' (ערלה, תרו"מ).....
ש"ח 18	התורה והארץ ב' (תרו"מ, זעשר עני, ערלה, כלאים).....
ש"ח 10	הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית.....
ש"ח 50	חוות בנימין (כתבי מרן הגר"ש ישראל זצ"ל, שני כרכים).....
ש"ח 15	הלכות תולעים (הרה"ג יואל שוורץ שליט"א).....
ש"ח 12	אבות על בנים (הרה"ג יואל שוורץ שליט"א).....
ש"ח 6	חוברת "זכר למקדש" מאת האדר"ת, על מצוות "הקהל".....

משאבי למידה

ש"ח 30	מערך אור קולי ללימוד הלכות ערלה.....
ש"ח 5	חוברת הדרכה למורה ערלה.....
ש"ח 45	"אגודה אחת" – סרט וידאו על הלכות ארבעת המינים.....
ש"ח 5	חוברת הדרכה למורה הלכות ארבעת המינים.....
ש"ח 25	אל השרשים, משחק כיתתי להכרת המצוות התלויות בארץ.....
ש"ח 45	"סוד הארץ" – סרט וידאו בנושא: השמיטה חזון ומציאות.....
ש"ח 8	חוברת הדרכה למורה הלכות שמיטה.....
ש"ח 10	קלטת שמע סיפור לילדים בנושא שמיטה "משבע עד שבעים ושבע".....

ש"ח 30	עלון המכון "אמונת עתיד" (דמי מנוי עבור 6 חוברות לשנה).....
ש"ח 25	מנוי ל"בית האוצר" – מערכת לטיפול במעשרות ובנתינתם: מעשר ראשון.....
ש"ח 26	מנוי ל"בית האוצר" – מערכת לטיפול במעשרות ובנתינתם: מעשר שני.....

המחירים לאחר הנחה ואינם כוללים דמי משלוח (פרט לעלון ולמנוי לבית האוצר)